ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 1—2
1937
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

7-ий рік видання.

ЗМІСТ

1—2 (70—71)-го числа за січень—лютий 1937 р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

„ДЗВОНИ"

РІЧНИК VII (1937)

Зміст VII-го річника за (1937)

(Арабські числа вказують сторінки журналу)

I. Поезії

II. Прозова белетристика

III. Наукові статті

IV. Зрецензовані книжки

V. Ріжне

Дм. Николишин

Ти добру частку вибрала, Маріє:
вогнем буття захоплення німе;
воно в жарі кохання не зотліє,
ні буревій холодний не розвіє,
ні хитрий друг його не відніме.

Воно в душі зростить і скріпить віру
в могутній світ краси живих ідей;
із серця струн дзвінку збудує ліру
й сотати буде з неї пісню щиру
про сон життя, невгадну для людей.

Воно самотній шлях устелить квіттям,
освітить сяйвом кременисту часть,
жар соняшний відхилить верховіттям
рясних алей і снам — химерним дітям
уяви — творчий зміст і тривок дасть.

Воно тобі у дні борні поможе
переплисти зрадливий світа вир,
сичання заздре заглушить вороже,
пахучий щастя цвіт у серце вложить;
воно ввіллє у душу Божий мир!

16. IV. 36.

Богдар Жарський

ПУТНІЙ ДЕНЬ

Веселий, синій день надплив з-над озер.
Розкішно випялись до сонця ниви.
Ідеш твердим шляхом. І смокчеш просинь.
Вітаєш путній день даром молитви.

З-під ніг втікає шлях. А сонце висить
і вітер мислі пахом кучерявить
сосон струнчастих із дальнього ліса,
що шелестом густі полоще трави.

Прозора даль. У сонці золотому
так гарно путнім шляхом проходити.
Ідеш. І з вдячности співаєш Тому,
хто дав життя. Й тобі дозволив жити.

Богдар Жарський

МАРШ У ПУСТИНІ

Знамя опало на щити в пустині.
В очі вївся пісок. А спрага спалила уста.
Замість серця бурлить у людині
бряз кривавих, поривних атак.

Холодь приманно надплила з оази.
Спрага спочинку у венах дере.
Очі вождя несхитним наказом:
Вперед!

Сонце зотліло на вугіль. Загасло.
Бризнув місяць мов визов у борть.
І обсмалені гукнули гасло:
З нами Бог!

Р. Манґе (Студит)

ПАЛІЇ

Всі міжнародні палії,
Живі моральні трупи,
Це все, що низьке на землі,
Зібралося до купи.

І все це злізлося в Москві
Так, як гадюки в літі.
І ширять морди масові
Та жах по всьому світі.

І мов доповнення до орд,
Спустошень і пожарів
Найшли й вони на наш народ,
Лютіші від татарів.

І став наш Рідний Край кублом
Червоної гидоти.
І рідні ниви облогом,
А наш народ — гельоти.

І потекла народня кров
Ріками в Чорне Море,
До давніх лих тепер же знов
Таке безмежне горе.

Гей, де ви, лицарі давні?
Мовчить Базар і Крути,
А Україна у вогні
Ось: бути чи не бути?

Розперся пятикутний смок
Червоний ввесь від крови.
Не йде, не йде пророк,
Щоб зняти з нас окови.

Роман Дурбак

АПОКАЛІПТИЧНИЙ ДЕНЬ

Мчить білий, юрний кінь єгипетським самумом,*
Несе він вершника в розкриленій хламиді.
В руках — напнятий лук. Стріла, що плила в їді,
Дрижить, як в бурі час дрижать листочки сумно.

Буланий — другий кінь. Як блискавка у льоті.
Несе він воїна в яркій, блискучій міді.
В руках — дворіжний меч, присохлий кровю в соте:
Найкраща поза це — для різьб нащадків Фідія.

Вороний — третій кінь. Під ним земля гне груди.
А вершник — як скала. На ньому тога сива.
В руках — чуйка вага. Як перевага буде, —
Суддя дасть смерті знак, щоб починати жниво.

Ось їде, їде вже, мов свіжий труп на марах,
Блідий, стрункий юнак на сірому коневі!...
: Летить на кривдників, назустріч світла дневі —
На смоках чотирьох грізна, конечна кара.

Львів, 15. II. 1936.

Ярослав Сірецький

СВЯТ-ВЕЧІР

Край столу батько став:
„З святими, Господи, спімни...
І перестав...
Ах, мамо, що це ти...?
Схитнулась свічка у руках,
Хтось ноги наче підкосив...
Огонь в очах,
Понад столом бог-див...
Задумався дідух в куті,
Чого це нині за столом
Пусті стільці
Аж два рядком?...

Краків, 6. І. 1936.

---

* Самум = пустинний вихор у Єгипті.

Н. Королева

ЛІК

„Нехай не покидає тебе любов“
Прип. Солом. III, 3.

І, зміцнюючи рухом вагу своїх слів, підніс Абіятар угору правицю:

— Як вічно живий Господь та жива душа моя, так істино: не ввійде самарянин та безбожник під один дах з Абіятаром, сином Адонокамовим!

Йозабад, спокійний, нерухомий у рясних фалдах арабського плаща, ледве помітно знизав раменами:

— Не на гостину прийшов я сюди, раввí, — відізвався лагідно та незвичайно миролюбиво, але з повною гідністю, — й не на суперечку про те, де саме слід поклонятись Господеві. Мене ж сюди покликали до немічного.

Він сковзнув поглядом по гуртку челядників перед брамою Лазаревого хутора. Раб, що припровадив сюди самарянина, ще тримав за вузду лікаревого осла. А з будинку поспішали до брами Лазареві сестри та Шимон прокажений, син Абіятарів, що його сцілив Учитель Назарейський.

І треба ж було, щоб саме сьогодні приїхав до Витанії шанований Абіятар, єдиний брат давно вже вмерлого Лазаревого батька! Попсує він всі пляни й розрахунки дбайливої та запопадливої Марти, що вже кілька років керувала в господарстві постійно хоробливого брата...

— Ну, нарешті, раввí Йозабаде!..—почала була Марта, привітавши прибувшого. — Я вже гадала, що аж кудись на кінець світу забився невільник наш мудрість твою шукати!

Але суворий стрийко спинив її:

— „У розумного — мудрість перед очима, очі ж нерозумного на кінці землі її вбачають“ — сказав Соломон премудрий в своїх приповідках. І сталось це з тобою, Марто! Бо ж написано в книзі Мудрого над мудрими: — „Нерозсудлива жінка та щебетлива“...

І старий, немов у сабат в синагозі, почав докладно викладати:

— Невже ж ти не тямиш сама, що не можуть помогти правовірному Лазареві ліки самарянські?.. Ти ж тільки сама подумай: Як же б вони могли помогти? Чим?... Та, які ліки? — обурювався Абіятар. — Мерзость ідолянську, квіт, що безбожні греки „кровю Адонисовою“ називають... ти наважилась давати братові, як лік на його неміч серця? А ще — звешся: сестра!.. Тепер знову кличеш цього безбожника!.. Кажу тобі, казав раніш і далі казати буду: єдина поміч, надійна й побожна, єдиний-одинокий лік — це звернутись до первосвящеників єрусалимських...

— Раввí, та ж вони не лікують, вони тільки стверджують, що хворий видужав! — куточками уст ледве всміхнувся Йозабад.

Але Абіятар підловив ту тінь усміху. І тепер уже ніщо не могло перемогти його впертости.

— І про це сказав цар Соломон: — „Устами спотикається нерозумний“ — погірдливо кинув самарянському лікареві й твердо наказав слугам замкнути браму. Коли зарипіла тяжка брама, старий повернувся йти додому. З-за Мартиного плеча виглянула золотокоса Маріям, молодша Лазарева сестра й несміливо промовила:

— Стрийку! Може б... Чи не послати б ...щоб попрохали прийти Равві Назарейського?.. Того, дядьку, що очистив Шимона?.. Правда?..

На великому, відкиненому назад чолі Абіятаровім закреслились гнівом налиті жили:

— Священики єрусалимські сцілили Шимона! Затям собі це назавжди! — й, оглянувши з призирством білий грецький пéплоc у Маріям, додав, картаючи: — Відцуравшись намітки дівчат юдейських, зігнала ти й скромність із обличчя свого. Хіба ж ти не чула: „Жінка хай не втручається в ради мужів“!?

І, спираючись на плече мовчазного при батькові Шимона, дідуган, не кинувши більше погляду на дівчат ані на самарянина, попрямував до будинку.

Трохи було шкода господарній Марті віддавати лікареві новенькі срібні сиклі за несподівано зайву подорож. Ще більш було жаль, що Йозабад, відомий з учености та вправности далеко-широко, хоч був уже з двадцять кроків від хворого, проте мав відїхати, не побачивши навіть немічного. Таж знала, що навіть небіжчик тато не міг ніколи переконати вченого стрийка, якщо він починав „від закону“, підсилюючи свої присуди святими текстами. Зідхнула, поглянула на небо й пішла до брата. Ще оглянулась на порозі, як повільним кроком відїздив із Витанії в напрямі на Єрусалим самарянський лікар. Але вчула, як із пекарки тхнуло різкими пахощами „кітче зілля“ — валєріяновий корінь, що його саме перед приїздом лікаря поставила варитись для брата дбайлива Марта. „Ну, це ж не ідолянський лік; аби ж поміг!“... зрештою ж в пекарці була її необмежена влада й тут на неї не вплинули б ані слова „царя Асмуїла“, ані навіть славнозвісна „Соломонова кіннота“.

*

Йозабад не квапився додому: жалів змореного ослика. Навколо — зелений моріг, до темряви ще годин зо дві, тож саме вчас встигне до заїзду, щоб заночувати.

— Ну, ну, попасись! Ти заслужив на відпочинок.

Не поспішаючи й сам жував білий хліб з оливами, сівши одалік від криниці. Знав добре: для правовірних юдеїв було б „знечищенням“, коли б навіть тінь самарянська впала на їхню юдейську — чисту! — воду. Тож напився вина з гарбузяної пляшки, що була привязана до сідла з пакунками ріжних ліків.

Після гострої спеки сухого дня, дорожньої вїдливої куряви, образливих слів незломного старовіра, що були повні жагучої ненависти — тиша та свіжий подих уже близького вечора тор-

кнулись Йозабадової душі, як дружній усміх. Спокійно міркував, що вертається збагачений. Не Мартиними сиклями: не взяв їх, бо ж „не продав за них належного досвіду й знання“. Але ж ще раз підсилив своє переконання: „між ними та нами — безодня, що її не перейти“. Нема й не може бути порозуміння... І зненацька, немов ніжним віялом хтось відслонив у думці текст... також „їхній“ текст:

— „Нехай не покидає тебе любов та правда. І напиши на таблиці серця свого: Любов“... Так сказав їхній Мудрий над мудрими. Сказав... А як багато вони говорять про неї. Як докладно знають вчені й невчені, взагалі люди, всі її прикмети, вартість, якість, властивості, ознаки!... А хто тим часом може справді сказати:

— „Очистив я серце своє, чистий я від гріха ненависти?“, як моляться вони словами того ж Соломона? Хто чистий від ненависти, від того вічно кипучого, паруючого гніву на „брата свого“? Хто чистий від ненависти, цього правдивого „пекла вогенного“, що його кожен носить у серці своєму?!...

Підвівся й почав загнуздувати ослика. Вчув, що по дорозі швидко наближається їздець. Йозабад підвів голову і враз опустив очі: повз нього поспішав на ослі жидівський священик. Пізнав самарянина по одежі й погірдливо відвернувся. Дбайливо виминав сліди, що їх залишили на куряві шляху Йозабадові ноги.

Лікар притримав осла, перечекав, поки зникла в далині постать священика й замовкло лунке фиркання його осла.

„Може б почекати присмерку? Таки ж відсіль так близько до Єрусалима! Навряд, щоб тут чигали небезпеки та шаліли розбійники... Хай уже темрява Божої ночі загорне його й сховає від поглядів ненависти та заїлої ворожости! Справді ж бо: »І сонце Боже злість людська згасити може«!“ — міркував Йозабад, якийсь час ведучи осла на поводі.

Таж мабуть таки судилось йому того дня — не поспішати! Недалеко єрусалимського передмістя на перехресті доріг виткнувся левіт. Було видко, що дуже квапиться: мов по бубні, швидко торохкотів палицею по череві свого осла. І знову пересусував Йозабад, а коли нарешті рушив, як слід, — перша зоря глянула з неба на втихаючий життєвий бій мешканців землі. Але, хоч бій затихав, супокій не сходив у душі людські, кляв свою криву долю священик, перетрушуючи в серці своєму досаду, гіркість і журбу, і куняв на своєму ослику:

— „Кожний твір найнегідніший, що є під небом Божим, має право на спочинок. От, і такий нечестивий самарянин он вилежується на траві, немов сам цар Давид у винницях своїх!.. І нічого його не обходить, що хтось на світі мусить кудись поспішати, щось для когось робити. А ти, Шешбазаре, ти, священику Бога Відвічного, немов поденщик найнятий на години, квапся, щодужч поспішай, бо ж сьогодні тебе потребують в Єрихоні, завтра — в Тиберіяді, а позавтра... хто знає? — може й у самому Тирі чи Сидоні?!“

Зідхнув, помисливши, що міг би в годину цю, як кожний інший, посидіти спокійно в холодку на даху свого просторого дому й думати в супокою та нічній тиші про речі побожні. Й душа, що почала була обкіпати брудним шумовинням, торкнувшись пороху дрібних речей поземських, черкнула, хоча ще не зовсім розкритим крилом, по безмежному просторі вічних мрій і піднеслась над земським.

— „Буду хвалити Господа, поки життя мого, буду співати псальмів, поки мене вистачить!“ — білою мевою прошустіли в думці й розпяли срібні крила слова псальми та піднесли Шешбазарову душу над безсенсовними жалями.

— Хай сидять по домівках своїх крамарі єрусалимські, закінчивши день, що в ньому дбали тільки про заробітки та шахрування. Хай, хай... Так і міркують сьогодні, завтра й аж до смерти... І яка ж користь із життя такого? Ні, не сміє нарікати він, Шешбазар, що живе, щоб Бога вічного хвалити, щоб і в інших серцях бажання будити в радості також Богові служити...

І пірнув у молитву...

А шлях, широкий і вільний, уже звузився, як глибокий рівчак повився між скелями, що ніби все тісніш присувались до нього. Вечірнє, вже погасаюче світло загортали сині завої присмерку. Ослик спіткнувся на камінь, пирхнув. Спустив голову й понюхав порох. Потім став, витягнув шию й глибоко втягнув у себе повітря. Постриг ухами „на кров“ і дрібно затремтів.

Шешбазар нашорошився, прислухався й немов би вловив слабий стогін чи тяжке зідхання, що виходило з сутінку навислої над шляхом скелі.

— „Пограбований, прибитий подорожній? Тут? Під самим Єрусалимом?.. Чи може якийсь прокажений, що маячить у гарячковому сні? Чи хворий якийсь мандрівник... Ні, неможливо!.. Занадто бо це близько до Єрусалима...

Потис ногами ослика, але по кількох кроках стогін став зовсім чутний: ішов виразно з-під скелі. Шешбазар підїхав ближче. Не злазючи, схилився над людиною, що лежала, і приглядався до обличчя. Все ж таки ще вистачило світла, щоб розпізнати: Мисфар! Таки ж він, міняйло з-під вежі Антонії!... Чого ж він тут без плаща, в пошматованій одежі, закривавлений, мабуть сильно побитий?... Перевязати б рани... Але, чим?... Де ж тут візьмеш води, щоб хоч обмити кров?... Зрештою... Зрештою, хм... Таки ж пів Єрусалима зазнало на власній шкурі, що Мисфар — негідник і злодій. Ого! Тільки впадь йому в лихварські пазурі! Пограбує в пень, без хитона пустить і серед білого дня. Прилюдно на майдані оббілує... до мяса!...

Шешбазар штовхнув осла.

Справді: задля такої скотини стане він затримуватись, коли там, в храмі будуть чекати побожні, правдиві, порядні люди?! Ждуть на слово Боже, а він буде тут вовтузитись... з ким? Таж, кінець-кінцем, так близько від Єрусалима, майже на пе-

редмісті... Може й не грабіжники, а ті, що їх він самий пограбував, напали на лихваря... по заслузі...

— Забрали своє, тільки й усього!... Отож не дурно й сказано: „Хто кривдить убогого, щоб помножити багатство своє, віддасть його, а сам збідніє“... Справді пограбували грабіжника — грабіжницькі розрахунки...

Заспокоював себе й підганяв осла. Треба ж було добре їхати цілу ніч, щоб прибути на час, де чекають на нього богомільні люди...

*

З усіх чеснот, що прикрашували левіта Сибу, сміливість не була найвизначнішою. Тому він гнав свого осла щосили, щоб наздігнати ще до пітьми священика Шешбазара, що йому цього разу „позичили“ Сибу на допомогу. Як стій умовились вони зустрінутись біля „великої криниці“, тієї, що коло неї випасав свого осла самарянський лікар. Таж Сибові треба було проїхати чималий шматок шляху назад. А левіта, немов на гріх, затримали вдома, — й забаривсь.

— Добре Шешбазарові, ну-ну! — міркував Сиба, — його ж хутір у двох перегонах від Витанії.

Тим часом він, Сиба, хуторів не має, ех! Тільки вбогу хатину на протилежному єрусалимському передмісті — аж, де! — від дороги, що веде до Витанії. Тож тепер, коли й дожене священика, то хіба десь аж біля „фенікійського перехрестя“, де розходяться шляхи фенікійських караванів від шляхів єгипетських мандрівників.

— Коли б жето дігнати завидна!,.. — мріяв Сиба й раптово просто наскочив на того „грішника самарянського“ — біля криниці. Загибелі на них, поган, нема! Ех!...

Але в ущелині Сиба почув ніби цілком ясно кування ослячих копит по камяному кориті шляху — і зрадів. Напевне це Шешбазар... Здається, й голос його... Підігнав ще ослюка й опинився біля пораненого. Мало не скрикнув ще голосніш за того, що лежав під скелею.

— Чи ж... не проти ночі згадуючи... Чи ж це священик? О, Адонай...

І більше з переляку, як із співчуття, скочив з осла й повернув обличчя побитого до світла.

— Ми-сфар!... Міняйло...

— „Ну, ти, ледарю, цього не вкрав!“ — відітхнув Сиба не без вдоволення й заспокоєний не намагався навіть вияснити собі, чого та як міг опинитись тут знаний здирщик і глитай. Память яскраво розсвітлила згадку, як нарахував йому Мисфар і за те, що тримав у таємниці дану левітові позичку на будову дімка. Треба ж бо було, щоб не довідались у храмі...

— „Га-га!... Отож дістав тепер і ти, злодію, дістав із лихвою!“ — мимрив Сиба, підганяючи осла... — Валяйся там хоч і до Судного Дня, про мене!...

*

Йозабад налив до деревяної мисочки троха вина зо своєї тиковки й відставив мисочку на плискуватий камінь. Рештою, що була ще в пляшці, докладно промив Мисфарові рани на голові: тут виглядали найнебезпечніше. Спробував піднести й зігнути руку пораненому — той застогнав, але Йозабад переконався, що кості — цілі. Обмив вином і рани на руках, залив усі оливою і вправною рукою понакладав повязки.

Забандажований Мисфар напів отямився, жадібно пив із мисочки вино з водою, що його подав лікар і невиразно почав дякувати:

— Най благословить... — силкувався піднести в благословляючім русі цілу правицю. Але враз урвав. Очі його застигли в збентеженім здивуванні й погорді:

— „Самарянин"!...

Йозабад відразу зрозумів той погляд: в ньому побачив добре знайому многовікову ненависть, що з нею промовив лихвар те слово. Зрозумів, але зрадів, як лікар:

— Коли голова й змисли працюють нормально, то все гаразд: випадок не такий уже й страшний!

Тоді нахилився знову до пораненого:

— Тихо, тихо! Не турбуйся зайво: ніхто ж не бачив, що тобі поміг самарянин. Я — випадково лікар. Скажи: відки ти?

Мисфар завагався. Таки ж і його найменння та професія не менш огидні людям, як і стан „нечистого"... Казати, чи ні?...

Тим часом Йозабад говорив:

— Тут є мій осел. Я маю час, тож скажи: куди тебе довезти?

Міняйло зідхнув, але ще міркував. Сам він не може йти. Може цей дивак не тутешній і може не розпізнав, що він Мисфар... і жид?... Сказати, що він також самарянин?... Сказати... „Задля осла!" — глузливо стрибнуло в лихваревій голові, немов заговорила якась тінь сумління. Але він враз вирівняв думку, підпер, мов реву кілком, обгрунтованою рацією, серйозним і важним: „Не задля осла, а задля здоровя й життя чистої людини! Треба ж рятуватись!"...

Самарянин ще нижче схилився над ним:

— Ну, добре, добре, юдею. Боїшся, що скажуть твої кревняки, коли побачать, хто тобі допоміг. Розумію й не хочу тебе наражати на прикрощі. Тож я підвезу тебе до першого заїзду. А звідтіль пошлеш післанця додому. Мені ж однаково, де заночувати... Ти ж мусиш цю ніч спати під стріхою, а не на цім камінні.

— „Пізнав, „нечистий", багатиря-міняйла!" — думав тимчасом Мисфар. „Числить Вельзевулова душа на велику нагороду!... — І вирішив не називати себе. Впер очі вділ і тихо пробурмотів:

— Як сам знаєш... — і додав — „пане"... Бо ж чим я, пограбований, можу тобі віддячити? Ти ж бачиш: я — на твоїй

ласці... — І, вернувши думками до пограбовання й побоїв, раптово відчув сильний приступ страху. Як же били жорстоко!...

Заметушився, щоб підвестись, і не міг: повзав, як хробак...

Йозабад покликав свого осла, як приученого песика й знову нахилився над Мисфаром:

— Хапайся обома руками мені за шию!

З великим намаганням підніс огрядного юдея й навантажив на осла. А що той безпомічно хитався, — то ще й привязав пораненого своїм поясом, для певности.

— Ляж ослові на шию, як найзручніш. Не бійся: він звик возити немічних.

Ніч уже огорнула Єрусалим зоряним крилом, коли мандрівники опинились біля заїзду. Шинкар відразу впізнав Мисфара, але той показав на своїх устах знак мовчанки.

— Коли цей пан помандрує туди, куди веде його свій шлях... — промовив шинкар, кидаючи непевний погляд на самарянина, й догадливо запропонував різний нічліг обом гостям: немічному — в заїзді, а самарянинові — в окремій альтанці, в саді.

— Там буде панові значно зручніше. Там — ліпше улаштовання. І грецькі, і тирські купці, як бувають, то саме там затримуються. Прошу...

Вранці, покіль ще всі в домі спали, розбуджений Йозабадом шинкар довго дивився слідом за дивовижним „нечистим" гостем. Ще б пак: самарянин не тільки заплатив без торгу все, що нарахував шинкар, але ж ще й залишив калитку з сиклями і драхмами.

— Це, щоб покликали лікаря до хворого. Якщо ж не могтиме додому, то дозволь йому якийсь час лежати в господі, поки зміцніє. — Але ж сказав не тільки ці слова; ще додав: — „Якби ж не вистачило, що лишаю, то принагідно доплачу, як буду знову в цих околицях". — І назвав себе:

— Йозабад, лікар з Сихему.

Сонце саме вимоталось із завоїв рожево-молочної імли, коли з єрусалимського храму озвались різко дзвінні фанфари й ніби притягли до землі золоті проміння сонця. Йозабад підвів очі до сяйливої блакиті. З повної душі дякував Господеві, що от так просто й так легко пощастило йому усунути з серця свого ту „хмару чорної ненависти", що заступає людству й саме світло Божого сонця.

Міркував далі:

— „Нема способу, щоб не зустрічатись чи то з юдеями, що ненавидять нечистих самарян, чи то з римлянами, що за підвладних невільників уважають і одних і других, годі втекти від того, щоб не обертатись серед крамарів, до гроша ласих. Є тільки цей єдиний спосіб: забути, що вони — самаряни, юдеї, римляни, лихварі, вязничники чи якісь подібні інші. Хай будуть — тільки люди, і край. Тільки — люди!... Так же говорить Равві з Назарету...

Іван Марків

LUX IN TENEBRIS

...Чи ж їй не все одно, коли встане? Чи це буде північ, полудне, ранок чи вечір — все для неї чорна пітьма. Так вночі старається менше робити, щоб стукотом брата, братову та їхніх дітей не будити. Вони вдень наробляться і вночі спокою їм треба. Потихеньки вона встає, сідає під кужіль і пряде. Це зимою. А як перші півні заспівають, то вона кидає кужіль і береться ладити до печі, щоб братова до готового встала. Наполоче для безрог у баняки бульби, а більшої начистить для челяди — бо й бульбу чистити вона потрапить! Може навіть ліпше, як видючі. Наносить дров, накладе у піч і тоді йде січку різати. Потім до ріки по воду. Знає, скільки кроків від порога до ріки, скільки до стайні, до стодоли. Коли вже челядь повстає, — вона йде молоти на жорнах кукурузу на колотюху, або пшеницю на стиранку. Упоравшися із тим, носить запарену січку коровам, дасть коневі сіна, напоїть, щоб усе було сите, щоб братова була вдоволена. А коли вже кури й гуси дають про себе знати, що час їм на Божий світ, — вона їх випустить, а вони з вереском обступлять її, їсти допоминаються.

— Знаю, знаю, що ви голодні. Дам зараз вам зерна, тільки, щоб ви, тюті, добре неслися. А ви гусоньки, щоб густо пірям поростали. — І сипле з поділка ячмінь, або овес, а гуси, заїдаючи, — вдоволено притакують. Часом з криком підскочить курка, бо гуска її дошкульно дзьобнула. — „Не кусайтеся!“ — кричить Юстина. — „Чому в згоді не їсте? Он, дивися на них!“ — Та гуси далі курей кусають, а вона махне рукою і відходить. — „Я справи між вами робити не буду, ані вам свого розуму не всаджу“.

Влітку ще більше роботи. Все в хаті треба приготовити, щоб брат і братова довго дома не задержувалися і на поле йшли. Залишать на неї все, а вона собі раду дасть. І хоч не все їй іде гладко, хоч часом і гулі має на чолі, бо стукнеться до одвірка, чи до дверей, та це нічого; загоїться, присохне. Праця їй — одинока потіха та розрада. Кілька годин сну для неї вистачає. А спить вона денебудь: на лаві, чи на приспі, і то сидячи; рідко лягає на піч, зрештою там троє дітей брата. Нехай вони собі спокійно сплять.

Сліпа привикла до своєї долі, зжилася з темрявою, хоч часом жаль їй за „тамтим“ світом. Та він відгороджений від неї, десь далеко полинув, а її залишив у вічній темряві. Чим відгороджений? Мабуть якоюсь тонкою заслоною, так, як нутро хати від широкого світу тоненькою шибою відгороджене.

Часом їй дуже сумно, невимовно важко на душі. Правда, — рідко це буває, бо праця стала їй змістом життя. Нема часу на розраду, — користуються нею видючі. Он її однолітки вже матерями, втішаються своїми дітьми, сміються голосно, жартують,

бавляться, танцюють. А вона? Утомившись від роботи, — сяде на приспі, опреться спиною об стіну і впялить очі у світ, що її окружає. Впялить зір, неначе хотіла б напругою до джерела світла дібратися. А гарний „тамтой“ світ! Знає вона добре, бо до сімнадцятого року життя жила в ньому. Не бачить людей, зелених дерев, ріки, дороги, зелених піль, що збіжжям хвилюють, не може любуватися ріжнокольоровими квітками, не бачить череди худоби, що повертає із пасовища, ані зграї шпаків, що веретами снуються по пасовищу. І чому вона в інших частинах тіла не окалічіла, якщо це вже мусить бути? Чому вона не оглухла, не оніміла, не крива, тільки якраз отемніла? І глухі, і німі, і криві нещасливі, одначе не так дуже, як вона темна. Вони втішаються видом „тамтого“ світу, хоч і їм гірко жити. Ах, Господи, аби хоч раз поглянути на той гарний світ, що в її душі короніться. Він її манить, він кличе до себе. Де він? Де подівся? Кудою відлетів? Ні, він ось тут, він близенько неї, він манить її, кличе до себе. Тільки маленька перегорода ділить її від нього. Як тую заслону зірвати?

Здається їй, що люди жахаються її, втікають від неї. Всіх сусідів пізнає по ході, по бесіді, та потіхи із цього для неї мало. Хіба сусідка, стара Мариська, однолітка її покійної матері часом через пліт порозмовляє з нею. Господи! Яка ж то вона добра ось ця нанашка Мариська. Іде вона — Юстина до ріки по воду, перевісивши коновки на коромеслі через плече та допевняючись костуром дороги. Аж тут зпоза плота: — Юстино, а стань но на хвилину. — Сліпа стане, підійде до плота. — То ви, нанашко? — Я, я. А що у вас чувати? Чи дуже Феся тобою „коніруе“? Ой, добру ти братову маєш! А на но дитинко трошки сира“. — І дає сліпій у хустинку жменю смачного сира. І поговорить із нею, розрадить, потішить, аж легше сліпій на душі стане. Часом Юстина відізветься: — „Та бо ви, нанашко, плачете“. — „А як же ти знаєш, що я плачу?“ — Я чую це, нанашко. — Та як же, моя ягідко, не плакати мені, коли на тебе дивлюся? Така молода, гарна, а така нещаслива. Коби ти знала, як твоя мати тобою тішилася, як ти ще малою була! Нераз я їй говорила: — „Кумо Парашко, але гарну дівку будете із неї мати“. — А тепер що? Бідна ти, моя пташко, бідна! — Та сліпа тільки покиває головою. — Велике вам, нанашко, Боже заплать за сир, — і далі йде до ріки. — Боже, — думає Юстина, — є і добрі люди на світі, — добрі, як ангели.

*

Не вміють видючі оцінити вартости зору. А чи вона вміла дорожити ним, як ще його мала? Ба, коби тоді мала вона той розум, що тепер його має! Не вміла вона його шанувати. До сімнадцятого року життя шила людям сорочки, вишивала чудові квітки на полотні, любувалася ними. Хрестик до хрестика і з них прекрасний взір — вишивка виходить. Сиділа біля вікна, а в ньому шиби маленькі, що хіба пястук через них пропхав би. Хата стара,

маленька, низька, стіни глиною мазані. А ввечері при світлі каганця далі до роботи! І ось доробилася! Згасло перед нею світло, усе помрякло, світ від неї чорною занавісою відгородився. Тепер вона сидить на приспі перед хатою і братову дитину в поділку колише. Бавить, пестить, цілує, та її не бачить. Водить рукою по дитячім личку, по головці, дотиком старається збагнути, чи вразлива дитина, який ніс, уста, борідка. Ах, яка то приємна мала дитина! Як любо притулити своє лице до личка дитини, як приємно поцілувати те личко! Воно неначе солодким видавалося. А вже нема нічого кращого та приємнішого, коли дитина її малими ручками обніме за шию і трошки тету „потосяє". Юстина її поцілуями обдаровує. Чому мала дитина така кохана, приємна?

Колише дитину в поділку, поки вона не засне. А сама вслухується у спів пташків, у шум дерев, у гомін, що по світі йде. Найменший голос природи до її свідомости доходить. Відчуває, як сонце своїми проміннями ходить по її лиці. А лице спокійне, неначе плесо стоячої води. Часом собі заспіває:

Журюся я, журю, як вечір, так рано,
Бо в моїм серденьку веселости мало
Гей, веселости мало!

заспіває й лекше їй на душі зробиться. Занесе сонну дитину до хати в колиску, а сама до роботи.

Корови доїти йде з великим острахом. Братова все їй щось закине.

— Ти, сліпаку, нащо молоко зо скіпця пила? Що то за робота? Випє молоко, а потім води до нього доливає!

— Бігме, Фесю, що ні! Ось зараз присягну, що я так не робила.

— Не робила?! А чому молоко водяне?

— Або я знаю?

— Не знаєш? І чого то відпиратися, як я сама через шпарку бачила!

— Ой, Фесю, та чому ж ти таке говориш? А де ж би я таке робила. Скарай мене Боже, що ні.

— Ти можеш таке говорити такій сліпій, як ти сама, але не мені. Я тебе ще колись приловлю на тім, але стережися! Чуєш?! Бо попамятаєш мої руки!

Сліпа всякі кривди скоро забувала. Що ж врешті мала робити? Кому поскаржитися, щоб за неї заступився? Брат? Ніколи ані словечком за неї не обстане. Дав волю жінці, а та, що хоче, те з нею робить. Тета Анна? Вона аж на другім кінці села мешкає, рідко коли до них навідується. А хоч деколи в неділю прийде, то Феся вже так маневрує, щоб сліпа в двійку з тетою не знайшлася, та їй не поскаржилася. Все меле язиком у хаті, а потім тету за поріг випроваджує. Хіба ще тіточний брат Василь. А розумний який! Недаремно всі про нього говорять, що в селі рей водить, що молодь в читальні гуртує, що гарно спі-

вати вчить. Колись обіцяв Юстині, що заведе її до читальні, щоб вона послухала, як гарно хор співає. Не даремно ж він до Львова їздив учитися, як склеп закладати, вистави давати та співати вчити. І ось той Василько все говорить їй, що треба б ще до лікарів їхати, може б вони хоч трохи Юстині зір привернули.

Нераз Юстина задумується: однакові люди на зріст, та на вдачу не однакові. Чому є ріжні душі на світі? Ось, хоч би її братова Феся. Що за душа в неї? І чого вона сердиться? Чи ж вона їй щиро не робить? Чи може одежини вимагає? Натягне на себе який лах, чи чоботи, що вже видючі в тім ходити не хочуть. І як би тут робити, щоб братовій догодити! Чи є в неї хоч крихітка сумління, що все на неї гримає? Юстина знає, що не може всього так зробити, як це видючі потраплять, але вона з щирої душі робить, вона, — здається — душу перед братовою положила б, щоб тільки переконати її про добрі наміри. Та годі! Троє дітей братовій вибавила, що жадна пістунка так не потрапила б. За те діти сліпаком її називають, стільці під ноги підставляють, щоб вона на них спотикалася та падала.

Як вмирала її мати (батько давно вже був помер), лишила їй два загони поля, корову і повну скриню полотна. Вмираючи, просила сина, щоб темна при ньому жила і щоб їй кривди не робив. Якби ж її кривдив, то темна має від нього геть піти, а чужі люди її за корову і поле до смерти додержать. Гей, мамо, якби ти тепер із могили встала, та прислухалася, як то брат твій заповіт сповняє! Людям скаржитися? Пощо? Щоб по селі розтрублювали, що в хаті її брата Содома? От, хай на меншім сходить.

Відімкнула сліпа одного разу скриню із полотном і зжахнулася: якось спостерегла, що з кожного кусня полотна на кілька мір бракує. Сліпу неначе б хто в серце ножем проколов. Її одиноку потіху і надію — полотно хтось поврізував. І хоч вона скриню все замкненою тримала й ключ при собі носила, — хтось дібрав ключа і так тяжко її скривдив! Тремтячи, прийшла до хати і з плачем заголосила: — Ой, полотно хтось мені понадрізував! Ой, полотна мого вже цілого нема!

— Ах, сліпаку ти мерзенний, обрушилася братова, — то ти до мене таке пієш?! Ти мене злодійкою називаєш?

— Чи ж я, Фесю, говорю, що ти це зробила?

— Он, дивися, як вона січкою викручується! А кого ж ти на думці маєш? Якби ти сліпаки мала, то пізнала б, що брешеш.

— Бігме не брешу! З кожного кусня по дві міри бракує.

— Ей, слухай небого, ребра я тобі порахую. Не досить, що бідую з тобою, мов колоду обходжу, а ти мене злодійкою називаєш? Цілу хату ти мені заогидила!

Сліпа пішла до стайні, сіла на поріг, виплакалася і час рану трохи пригоїв.

*

Глибока ніч. По хатах темно, тільки у Василя Чимеришина світиться; Феся, його жінка, веться в болях. Василь побіг за по-

витухою. Біля постелі стоїть сліпа й потішає братову. Нарешті болі кінчаються, заки повитуха прийшла. Прийшло на світ дитя без плачу.

— Ой, Фесю, таж воно мертве! — крикнула Юстина, взявши новонароджене в руки. Зачала дути на личко дитяти, а воно запищало. — „Живе, живе“ — кричить Юстина. — Не журися, Фесю, великого клопоту з ним не будеш мати. Я сама вибавлю його, ти тільки поплекаєш.

І сліпа бавила; бавила всіма фібрами своєї жіночої істоти. В ночі дитина запищить, — сліпа вже біля колиски, переве, дасть пипку, заколише, або на руках загойдає. Щоб лише братової не будити, бо завтра робота на неї жде, вона мусить виспатися. Дитина росте здорова, хоч сліпа колоченою бульбою накормить, киселицею наллє. — „Мов відземок дитина“, — прихвалює сліпа перед братовою.

Раз влітку прийшла вполудне худоба з пасовища; сліпа загнала корови до стайні й поприпинала. Та помішала: кра́су на місце чорної, а чорну на місце красої. Чорна була лукава й любила бити. Коло красої ставала теличка, бо краса лагідна. Брат і братова Юстини прийшли з поля і сіли полуднувати. Знечевя у стайні заревіла теличка. Всі кинулися до стайні; звідтіль доніся крик, плач. Сліпа й собі до стайні пустилася. Та на порозі хтось її сильно між очі вгатив.

— Ай, сліпцунко проклята, а що ж ти наробила?! Як ти корови поприпинала?! Чорна теличку поколола! — Це Феся розкричалася. — Ой, здохне худібка, здохне! —

— Я невинна, не знаю, як це сталося, — виправдується Юстина.

— Ти невинна?! А хто, я?! А ти полудовата! А ложку до писка носити знаєш? — Прискочила до неї і гатила пястуком, де попало: в плечі, в голову, груди. Розпелехала на ній волосся, гримнула нею до землі, копнула чоботом в лице, аж сліпій кров із носа пустилася. Надійшов чоловік, а жінка до хати. Сіли біля стола, щоб докінчити полуденок. Зпосочена сліпа стала по хвилі на порозі.

— Геть мені з хати!! — кричить Феся. Забирайся до сто дідьків, щоб тебе мої очі не виділи! Нищиш моє господарство, аби тебе так хроби нищили! Аби ще твою кров пси хлептали, бо з моєї худібки через тебе кров стікає! — Сліпа блудно великими очима по хаті повела, підняла чомусь руки, неначе злетіти хотіла, чи у повітрі опори шукала.

— Не кричи, Фесю, не кричи, я вже йду.

— Йди, йди. Чого нипаєш по хаті, як кіт по горшках?! — Сліпа перехристилася, завернула з хати, знайшла костур і пішла вниз вигоном. На дорозі стояли люди, звабленi криком у хаті Василя Чимеришина. — Гей, люди, відізвалася Юстина, заведіть мене до моєї тітки Анни. Бог вам заплатить за це. — Приступила Мариська — нанашка Юстини — взяла за руку й повела. Люди розходилися й головами похитували.

Село гуділо: вигнала Феся сліпу; вижерла, щоб її полотна загарбати. Ну, й жінка!

Ви не знаєте Анни Шипової? Тої Анни, Юстинової тети, що то мов вояк іде? Як дивно, що ви її не знаєте! Таж вона має славу розумної, зрівноваженої жінки, що то мудро порадить і бідного голіруч не пустить. Але як її хто зачепить — ой! — гірко йому прийдеться! Нічого вона не злякається. Щоб їй і голова з плечей упала, то вона не подасться. І дивне диво! Вже пятьдесятка їй доходить, а сила в неї мов у здоровенного хлопа.

Того самого дня ввечері заїхала перед хату Василя Чемеришина фіра, а на ній сиділа Анна з сином Василем. Рішучим кроком увійшла Анна до хати.

— Сестрінку, — звернулась до господаря дому, — я приїхала по скриню Юстини. Возьму зараз також її корову. А з двох Юстининих загонів поля ти возьмеш хіба половину, другу половину заберу я. Іди видай мені скриню з комори. —

Мов спарена скочила Феся. — А то що за робота? Чого ти тут хочеш?!

— Василю, кажу тобі видай мені скриню Юстини. Чуєш? Бо як добровільно не даси, то я сама возьму!

— Чого ви тітко хочете?

— Я вже тобі раз сказала, чого хочу.

— Ідіть, тітко, не робіть мені комедії в хаті.

— Ов! А то що? Ти промовив? А я думала, що ти онімів! Як твоя жінка твою сестру катувала, то ти й пальцем, ані язиком не рушив. — Прискочила Феся із коцюбою: — Геть мені з хати, бо коцюбою голову поскіпаю! — Та Анна вирвала коцюбу і мов тонкий патичок на двоє переломила. — „Даєш скриню, чи ні?! — І завернула до сіней та подалася до комори. — Василю, — кликнула на сина, — ходи по скриню! — За нею вибігла Феся і Василь.

— Гей, люди! — кричить Феся — рабунок у моїй хаті! Чоловіче, не пусти розбишак до комори! — Поза плотами повно людей. Дехто заохочує: — Беріть, беріть! Забирайте від поган працю сліпої! — Феся кинулася на поріг комори і не дає дверей відчинити. Анна вхопила її обіруч і відкинула, мов помело. Увійшла до комори, а за нею син. — Бери, Василю, скриню! — Вхопили обоє скриню й несуть на двір.

— Гов, — спиняє Василь Чемеришин, — що ви собі на моїм газдівстві позволяєте?

— Василю, — каже Анни син, — і ти і я, оба ми Василі, а ще в додатку тіточні брати. Раджу тобі не ставляти нам перешкод, бо інакше матимеш справу зо мною. А я не пожартую. За розбій при людях можеш мене до суду заскаржити. Тепер по доброму вступися, нехай ми діла закінчимо. — Відсунув брата на бік і скриню винесли. Двох із гурту хлопців помогли висадити на віз. — Сідай Миколо на віз — каже Василь до одного парубка — їдь до мене. Ми ще корову возьмемо. — Затуркотіла фіра, Феся кричала, та віз униз вигоном скоро покотився.

Із коровою було менше клопоту. Чемеришин, зміркувавши, що всі люди проти нього і його жінки, видав корову зо стайні, хоч Феся на ціле горло репетувала. Її крик покривали вибухи сміху сусідів, що на видовище збігли задивитися. Коли корова зникла за вигоном, люди порозходилися, полишаючи подвіря Василя. Тільки в хаті заводила Феся; вкінці й вона замовкла.

*

Юстина в новім середовищі. Добре їй у тети; зїсть ліпше, як у брата, має чисту сорочку, чисту постіль. У Тети дві хати; вуйко з дітьми спить в одній, а Юстина з тетою в другій. Тільки Юстина якось сміливости не має. Не знає, до чого взятися. Сидіти голіруч вона не може й не хоче. Просить давати їй якусь роботу.

— Та що ж дитинко будеш у нас робити, — каже тета. — Сиди собі, відпочивай.

— Якось, тіточко, не можу без роботи сидіти. Конче дайте мені роботу. — Дали їй лущити фасолю, кукурузу. Юстина просить, щоб їй ніхто не помагав, — вона сама полущить. У вуйка й весело; вечорами сходяться хлопці й дівчата, читають, готовляться до вистави у читальні. Виучують ролі, роблять проби. Деколи Василь читає книжку, а всі слухають. Тепер ось вчить хор. Перше дівчата, потім хлопці. Ах, як гарно все те виходить, як вони разом у співі злучаться! А які то гарні слова до тої пісні. Ось проспівали вони вже другий вірш:

„Годі вглиблятись у рану затрутую,
Годі благать о любов;
З кожною строфою, з кожною нутою,
Капає з серденька кров"...

Не зовсім Юстина це розуміє, але щось у її душі ворушиться. Й у неї скапувало серце кровю, коли вона всіх сил докладала, щоб братовій догодити. А тепер? Хоч вона в тети, хоч добре їй тут, але що ж далі буде? А що буде, як тета помре? Чи схочуть її додержати, хоч не зовсім чужі, але все ж таки не батько, не мати? А вона ще молода, хто знає, як довго прийдеться їй жити? Як чудово хтось такі слова зложив про затруту рану. А про любов? Ні, не її уділом любов. Дійсно, пісня її життя „напоєна горем, отрутою". Господи, дай дожити віку, а Ти мене нагородиш на другому світі за те, що я цим світом не втішалася. — І Юстині ставало легше на душі, вона веселішала, а навіть сміялася.

Ще одно звеселяло її душу: щонеділі ходила з тетою до церкви. Клала руку на тетине плече й так обі йшли. З дому брата не ходила, бо хтож мав її відвести? Хто мав її вбрати у святкову одіж? У церкві чула чудовий спів, слова панотця, чула шепіт молитви соток людей і собі молилася. По кожнім Богослуженню верталася всміхнена, говорила по дорозі з людьми.

„Ей, добра моя тета, добра! Боже, дай їй здоровя і щастя". — думала сліпа.

*

Чує Анна по ночах, що Юстина не спить: обертається з боку на бік, зідхає, часом злегка стогне. — Юстино, — питає раз, — чому ти не спиш?

— Я сплю, тітко.

— Знаю, що спиш, але не так, як молоді повинні спати; яку вечері ляже на один бік, то й не обернувшись вранці встане. Я чую, небого, як ти спиш. Скажи мені, чому це так? Може ти хвора?

— Ні, тіточко, я здорова. Тільки інколи щось у голову набриде і спати не можу. Але потім знову засипляю. — Тету відповідь Юстини не переконала. Анна добре спостерегла, що сліпа довго не спить, що марніє, що все більша задума на її лиці буває. Юстина ж скривала свої думки в глибині душі й ні з ким ними було поділитися. Теті сказати? І що буде казати? Що тужить за роботою, що тужить за братовими дітьми? Юстині здавалося, що якби теті все розповіла, то тета готова розгніватися на неї. Та ж вона її з того пекла вирвала! От вона до роботи рветься, а їй не дають. У брата знала вона найменший куток, ішла певна до нього, а тут оточення нове; вийде на двір, — зараз до чогось стукнеться, об щось зачепить. У брата вона якось інакше себе почувала; там домашні над нею не дуже розщибалися, а тут всі над нею милосердяться, пильнують, жаліють.

Приходило їй на думку, що далі з нею буде. Добре тепер, як тета живе й усім кермує, всі її слухають. А що буде, як тета умре, як Василь вжениться і приведе жінку до хати? Чи схоче вона коло сліпої ходити? Правда, може бути це інша людина, як її братова Феся, але сліпій здається, що скоріше знесла б наругу від Фесі, ніж від майбутньої жінки тіточного брата. Ось такі думки сновигали по голові сліпої темними ночами і зганяли сон із її повік. І по розмові з тетою Юстина намагалася у ночі ані ворухнутися; накривалася з головою, майже віддих у собі запирала, та вранці ще більше змучена вставала.

*

Захоплювався старий Лисий Іван революцією, чи пак еволюцією нашого села, порівнюючи його з передвоєнним станом. Та одна інновація викликала в нього відразу: жінки боялися мати багато дітей, та, не зважаючи на страшний гріх, потайки ходили до генеральної „лікарки-гінекольога", щоб вона вибавляла їх від нового прибутку. А лікарка Варвара, що її одиноким інструментом було звичайне веретено, — радо своїм пацієнткам спішила з допомогою. Дарма, що через неї вже три жінки у силі віку зійшли у могилу, що багато інших із сильнішим організмом, видержавши таку операцію, ходили мов сновиди по світі і з дня на день вянули, — клієнтеля у Варвари не виводилася.

І хоч якась жінка потайки до „лікарки“ добиралася, все ж таки всі в селі знали, від котрої жінки Варвара кілька горшків ячменю, чи бобу дістала. Бо перед жіночим оком тайна не вдержиться: всюди воно підгляне, запримітить, — ну, і ніхто про це не знає, тільки баба й ціла громада. Ось таку то новину сказала тета Юстині: Феся „ходила на веретено“ до Варвари, а тепер лежить хора. Сліпу мов би хто окропом спарив. — Ой, тітусю, що ж вона таке зробила! Осиротить діточок! Що ж мені бідній робити!

— Що з тобою Юстино? Що тебе це обходить? Що собі наварила, — нехай тепер хлепче.

— А що ж діти без мами зроблять!

— Зажди, вона ще не вмирає, може подужає?

— Ого! Подужає! Мариська Сенькова не така була, як Феся, та й пішла сиру землю гризти.

*

Це було тоді, як природа зелень ліса жовтими, а то й червоними цятками скроплювала, як корови, —понапасавшись молодої стернянки-конюшини, здувалися, мов гори і з вибалушеними очима мертві на землю падали. Чути було тоді завід у селі. До того плачу прилучився тепер не то плач, не то стогін Василя Чемеришина, що біг до своєї тети Анни по сліпу сестру, бо жінка вмирає і хоче зо сліпою попращатися.

*

Дорогою йде двоє людей; попереду Василь Чемеришин, а за ним сліпа Юстина, держучись рукою його плеча. Поспішають мовчки, тільки інколи сліпа поваглює: — „Скоріш, скоріш Василю!“ — Сліпа піднімає високо ноги, щоб об груду не спотикнутися. Ось вони вже в хаті.

— Де ти, де ти, Фесю?! — кликнула Юстина.

— Ось тут я, — відізвався слабий голос Фесі. Ходи до мене ближче. — Руками, що дрижали, знайшла сліпа братову і притулилася до неї.

— Що з тобою, голубко моя, що з тобою.

— Гірко зо мною. Згрішила тяжко, й треба світ покидати. Сядь собі коло мене, Юстинко. Післала я за тобою, щоб у тебе прощення за кривди просити. Прости мені, сестричко, всі кривди, які я тобі робила. Нині стали вони всі перед моїми очима. — Замовк слабий голос. По хвилі відізвалась хвора:

— Чи простиш мені, сестричко?

— Ай, Фесуню, що ж ти таке питаєш? А де ж би я тобі кривду памятала? Не вмирай, не вмирай, жий для діточок. Я вже від тебе нікуди не піду, буду все за тебе робити. Лише жий, жий! Бідна моя Фесуню, до чого ж ти довела? Та чи ж я була б ще пяте не вибавила?

— Не згадуй того, Юстинцю. Зле діло мусить кару за собою потягнути. Зробила я зло і прошу Господа, щоб Він мені мій тяжкий гріх простив. Юстинцю дорога, не опускай моїх си-

ріток, заступи їм мене, будь для них матірю так, як дотепер ти для них була. Молитися я буду за тебе, просити Господа за твоє здоровя. Чи обіцяєш мені опікуватися ними?

Замість відповіді Юстина важко заридала. Схилилася над братовою і почала її цілувати. Чула від неї подих смерти.

*

На похороні Фесі було мало людей. Чому? Бо душогуб і по смерті симпатією не втішається. А такою Феся зійшла у могилу. Тільки з великих очей сліпої капали безперестанку сльози. Вона зібрала найменші діти братової на коліна, засипала їх головки поцілунками і пригортала до себе.

Опака, в листопаді 1936.

о. Г. Костельник

ЛЮБОВ БЛИЖНЬОГО, ЇЇ ОСНОВИ І ФУНКЦІЇ*

I

Без взаємної любови членів родини родина не може бути щаслива. Під щастям треба тут розуміти не тільки внутрішній духовий стан, але й зовнішній уклад життєвих умовин. Абстрагуємо від ступнів любови, бо вони можуть бути ріжні, а маємо на думці загально поняту християнську „любов ближнього“.

Без взаємної любови не можуть бути сусіди щасливі, не може бути щаслива громада, нарід — взагалі ніяке людське товариство, чи воно менше, чи більше. Отже треба поставити твердження загально, без усяких обмежень: без любови ближнього люди не можуть бути щасливі й людське життя не може правильно розвиватися.

Звідсіль, коли з обсерваційного становища перекинемося на етичне, слідуватиме Христова заповідь: „Люби ближнього свого“.

Старинні погани не знали заповіди про любов ближнього. Їх провідні мужі й фільософи замість любови ближнього ставили справедливість.

Це не значить, що старинні погани в практичнім життю не знали любови ближнього. Любов ближнього родиться вперше з інстинкту людської природи. Всюди на світі й завсіди люди відчували любов — очевидно говоримо загально — до своєї рідні, до своїх земляків, до своєї нації й релігії — дорожили ними, тужили за ними, працювали для них з радістю, навіть

* Ця стаття була недавно поміщена у священичім місячнику „Ниві“. Одначе вона така цінна й цікава, що повинна дійти тепер до якнайширших кругів нашої світської інтеліґенції. Тому за згодою Автора містимо її й у нашому журналі. *Редакція.*

життя віддавали за них, бо так реаґує людська природа сама з себе.

Але природний інстинкт любови ближнього, як і всі інші людські інстинкти (напр. гін до знання), треба доцільно культивувати, бо без того цей інстинкт не буде правильно розвиватися.

Старинні погани в теорії не відріжняли поняття любови ближнього й доцільно не плекали її. (Тільки Епіктет у I. віці по Христі піднісся до цього поняття, та мабуть під впливом християнства). Мойсей відріжнив поняття любови ближнього і сформулував заповідь: „Люби ближнього свого, як себе самого“ (3 Мой. 19, 18). Під „ближнім“ Мойсей без сумніву розумів тільки єврея, бо так виразно каже контекст: „Не будеш ненавидіти брата твого... Не мстися і не бережи гніву проти синів твого народу; але люби ближнього твого, як себе самого“.

Аж Ісус Христос поставив заповідь про любов ближнього загально, без усяких обмежень, з виразним піднесенням: „любіть ворогів ваших“.

II

Христову науку про любов ближнього хвалять усі поважні мислителі. Деякі вільнодумці хочуть у тій Христовій науці бачити навіть цілий зміст і змисл його релігії, та це наглядно фальшива думка. Христос на перше місце ставить любов Бога, але це вже Мойсей так поставив. З релігійного становища в Христовій вірі головна його наука про його месійність.

Деякі вільнодумці квестіонують Христову науку про любов ворогів, — вертаються до становища Мойсея. Воно справді виглядає як абсурд — любити ворогів. З тієї Христової науки простолінійно виходило б, що Його науку „не противтеся злу“ треба буквально брати, отже напр. коли татари чи турки нападали на наших предків, то вони ніби не повинні були воювати з ними, але здатися на їх ласку й неласку; а коли розбійники нападають на наш дім, то ми ніби так само маємо здатися на їх ласку й неласку. Послідовно на світі будуть володіти найгірші, а добрі будуть у їх ярмі. Отже зло буде тріюмфувати на світі, а християнська віра має ціль, щоб добро тріюмфувало. Злобні вільнодумці тут доповідають, що Христова Церква тільки тому встоялася на світі, бо ніби не придержується Христової науки про любов ворогів.

Тріюмфують Христові вороги, що ніколи глибше не заглянули в дійсні пружини життя, що хочуть простолінійно розвязати загадку життя (простолінійність це прикмета всіх фанатиків) — а життя це уклад контрастів, і Христос це знає краще, ніж хтонебудь інший.

Природа дає нам інстинкт любови ближнього, але одночасно також дає нам інстинкт гніву на ворогів. Також сам Христос відчував гнів до тих, що в храмі торгували, і мотузом вигнав їх із храму, столи їм поперевертав. І до фарисеїв Христос відчував гнів та тяжко картав їх словами.

Значить, що й гнів у людському житті потрібний. Але гнів гнівові не рівний!

З того, що батьки, ідучи за природним інстинктом, люблять свої діти та що з етичного становища повинні їх любити, простолінійно слідувало б, що вони ніколи не повинні б картати своїх дітей. А це наглядний абсурд. Добре написано в Припов. Солом. (13, 24) „Хто здержує свій прут, має в ненависті свого сина; але хто його любить, вчас карає його".

Очевидно, коли батьки карають свої діти, відчувають гнів у своїм серці, а дітям роблять прикрість. Але батьки одночасно відчувають також любов до своїх дітей, а ця любов сильніша від їхнього гніву, бо гнів і кара виступають тільки в рамках любови.

Любов і гнів, хоч вони контрасти, не мусять виключати себе цілком, але можуть разом виступати, як напр. світло і темрява: вночі темрява верховодить, а світло місяця і зірок тільки пробивається крізь темряву; а вдень світло верховодить, а темрява тут і там на землі зберігається (напр. в пивниці).

В життю йдуть безупинно живі змагання і борня між добром та злом, між правдою і фальшом, а любов ближнього зовсім не звільняє нас від тієї борні. Також попри любов ближнього ми обовязані, як вірні вояки Божі, зберігати й побільшувати добро, а поконувати зло. Це дуже часто не може нам удатися без таких чинів, що, взяті самі собою, йдуть у розріз із заповіддю любови ближнього, що питомі гнівові (гостре слово, кара, биття). Це колізія між нашими обовязками, що так часто трапляється на всіх лініях життя, бо, як сказано, життя це уклад контрастів.

Батько карає дитину, щоб зберегти для неї більше добра. За більші добра ми, в потребі, обовязані навіть своє життя покласти. Коли ж маємо любити ближнього в тій мірі, як себе самого, то й інших, у потребі, маємо право силувати, щоб поклали хоч би своє життя за вище добро.

Ось тут виправдання для всяких (очевидно справедливих) кар та для війни. Якжеж мали б були наші предки на поталу віддавати татарам чи туркам свою християнську віру, свою свободу, свою родину, своє майно, за що ми обовязані й своє життя віддати? Коли ж нас вороги війною силують, щоб ми віддавали життя за Христа, за нашу свободу, за родину, за майно, то й ми маємо право війною силувати їх, щоб вони до того самого були обовязані — бо ми не обовязані любити ближніх більше, ніж себе. Отже не тільки можемо воювати проти них, але маємо обовязок воювати.

Значить, заповідь про любов ближнього зовсім не стоїть на заваді справедливій війні, як не стоїть на заваді каранню неслухняних дітей.

Коли кара чи війна справедлива, це залежить від дуже багатьох чинників, що їх нам тут не по дорозі розглядати. Але ясно для нас, що Христову моральну науку треба брати як ці-

лість, а не виривати з неї фраґменти, бо фраґмент, коли береться його як цілість, завсіди виходить у карикатурному насвітленню.

Таким карикатурним насвітленням аж до більшовицької революції залюбки воювали соціялісти й радикали, мовляв: „попи від віків навчають „не вбивай“, а ножі на війну посвячували“. Зате соціялісти в свому обмеженню духа глузували собі з війська, виступали проти війська взагалі, обіцювали людям, що вони зведуть ще тільки один пролетарський „останній бій“, а потім уже буде вічний мир, без панів і підданих, без багачів і бідних, без усякого війська, бо ніби соціялісти так упорядкують світ, що вже люди не будуть мати причини не то воювати, але навіть грішити... (красти, обманювати, битися... що соціялісти признають за „гріх“). По їх дурненькій науці це виходило ніби зовсім просто: коли ж о л у д о к усіх людей буде ситий, то люди й перестануть грішити. Христос навчає, що з с е р ц я походять усі гріхи; а соціялісти навчали, що з ж о л у д к а.

Ані сам сатана не міг би видумати більшого підступу для людей, щоб ним ловити людей, як люди ловлять мухи на „леп“. На солодке ловляться мухи і люди, але цей солод змішаний з клеєм, що на смерть увязнює мухи і людей. Ось відколи більшовики володіють, у них завжди панує справжня „в і й н а в с і х п р о т и в с і х“, а фронт переходить крізь кожне село й кожну родину, а навіть крізь верхівя „компартії“.

Це не припадок, це так мусить бути, бо великий життєвий фальш мусить мститися у великому стилю.

Борня між добром і злом, між правдою і фальшом — вічна в людському минулому і буде вічна в майбутності. Одні люди це вважають за правду, добро, справедливість, інші саме навпаки, а з того мусять зроджуватися взаємні змагання, тертя, що врядигоди — мусять посуватися аж до скрайної форми — до війни.

Всім пацифістам треба сказати, щоб не обманювали себе та людей. Доки між людьми будуть необхідні суди й поліція — інституції, що здержують і управильнюють борню між людьми, доти — вряди-годи — будуть вибухати й криваві війни, бо все те випливає з одного й того самого джерела.

Треба виразно піднести, що Х р и с т о с н е б у в н і я к и м п а ц и ф і с т о м, я к н е б у в і с о ц і я л і с т о м. І пацифісти й соціялісти дають завелику ціну земському життю, добачуючи в ньому останню ціль людини. А Христос підпорядковує земне, дочасне життя вічному. Він знає справжню людську природу глибше, ніж хтонебудь інший, і навчає про в і ч н у б о р н ю і в і й н у в людському роді. Свому дорогому Єрусалимові Він пророкує загибіль від війни, пророкує про великі війни перед кінцем світу, сам про себе говорить, що Він приніс огонь, і хоче, щоб він розгорівся, а задля Його науки стануть людині ворогами його домашні.

Ми вже сказали, що в людському життю не тільки л ю б о в має своє місце й сповняє свої функції, але і г н і в.

Св. Письмо навчає любови ближнього, але не навчає лю-

бови самого себе. Та воно суппонує ту любов, дуже добре знає про неї і ставить її за зразок та мірило при любові ближнього: „люби ближнього свого, як себе самого“.

Любов самого себе це дуже сильний природний інстинкт, тому її не треба навчати, але саме треба її здержувати й модулювати.

Анальоґічне відношення Св. Письма до гніву. Воно дуже добре знає про нього й подає заповіди та вказівки, де і як його здержувати та модулювати.

Заповідь про любов ближнього це власне загальне remedium проти гніву всякого типу.

Гнів для нашої душі такий потрібний, як напр. орання для ріллі. Він скріплює нашу сторожкість, рішучість, відвагу і т. ін. — але сам собою доводить до знищення. Орання тоді сповняє свою ціль, коли по ньому слідує сіяння. Так і гнів тоді є добрий, коли його гальмує любов. Апостол каже: „Гнівайтеся, та не грішіть“ (Ефес. 4, 26).

Віра в майбутній „земський рай“ до світової війни була питома не тільки соціялістам, але всім атеїстам, наскільки вони не були песимістами. Її проповідували професори з університетських катедр, і вона находила послух у широких кругах інтеліґентів та півінтеліґентів. Знаємо, чому. Людське серце інстинктовно відчуває потребу небесного щастя, преться до нього, мріє про нього; а християнська віра навчає про небесний рай.

Цей реліґійний, християнський елемент новочасні атеїсти перейняли з християнської віри і витворили собі віру в майбутній „земний рай“, яка соромно скомпромітувалася від часу світової війни, і вже замовкли фальшиві пророки, що світ дурили нею.

Хто поважно думає, той легко зрозуміє, що віра в земний рай це для людей таке, як „леп“ на мухи: хто хоче від землі забагато, той не тільки не осягне того, що земля справді може дати, але ще й те втратить, що вже має — як кожний ризиковний грач, що наперся більше виграти, ніж можна.

Ніколи не будуть на землі такі відносини, щоб любов ближнього стала зайва. Завсіди будуть між людьми вбогі, опущені, покривджені, бідні, недужі, нещасні, немічні діти й старці. Всяке поліпшення соціяльних відносин буде тільки релятивне.

А всяке нещастя в суспільному життю, нужду, вбожество, неміч, гнів, війну має й може їх злагіднювати та облекшувати єдино любов ближнього.

Життя так сотворене, що тут даремна всяка софістика і всяке змагання — життя не зміниться. Ніякі соціяльні закони не заступлять Христової заповіди про любов ближнього. Людське життя надто скомпліковане й надто глибоке, тому тільки такий глибокий закон, як Христова заповідь про любов ближнього, що вже перестає бути зако-

н о м (бо любов стоїть повище закону), може злагіднювати прикрі ріжниці між людьми і спомагати людське життя там, де вже все інше заводить.

Земля на віки буде „долиною сліз“, а свою недолю люди бодай до якоїсь міри зможуть собі облекшувати й осолоджувати тільки любовю.

III

Апостол Павло написав найкращі слова про любов: „Коли б я говорив язиками людськими й ангельськими, а любови не мав, став би мов мідь звеняча або кимвал бренячий. І хоч би я мав дар пророцтва і знав усі тайни і мав усе знання; і хоч би я мав усю віру так, щоб і гори переносити, а любови не мав, то я ніщо. І хоч би я роздав усе своє майно і хоч би віддав моє тіло на спалення, а любови не мав, ніщо мені не поможе.

Любов є терпелива, любов є ласкава, не завидує, не чваниться, не надувається, не осоромлює, не є користолюбна, не сердиться, не задумує зла, не тішиться неправдою, а тішиться правдою. Все зносить, всьому вірить, всього надіється, все перетерпить...“ (1 Кор. 13, 1—8). А все таки це ще далеко не є повна характеристика любови, бо любов це найглибше людське чуття, а чуття дуже тяжко заналізувати.

Любов це привязання серця до якоїсь особи чи предмету, яке дає серцю приємність, щастя, й побуджує людину до найревнішого піклування любленою особою чи предметом та до найбільшої праці й жертви для тієї особи чи предмету. Отже любов дає щастя на д в а б о к и: тій особі, котра любить, і тій особі, котра люблена. Любов найбільше т в о р ч а й п л і д н а, бо видобуває з людини все, на що її тільки стати. А те все людина зносить і творить з р а д і с т ю, отже й з л е г к і с т ю. Тому ніякий примус не заступить любови.

В теперішніх часах для загалу людей найясніші націоналістичні катеґорії, бо саме вони „на часі“. Без любови свого народу, своєї традиції, мови, життя націоналізм того народу буде мертвий. Не поможе крик, не поможе примус, терор — любови ніщо не заступить. Траґедія українського народу головно в тому, що в минулих віках національна любов була в ньому пірвана й потоптана. Шляхта думала про своє особисте добро й відреклася народу; одні утотожнювали себе з поляками, інші з москалями і взаємно ослаблювали себе або й винищували.

Де здорова й сильна любов свого народу, там ріжні партії будуть змагатися з собою — але притім завжди оглядатимуться на добро свого народу. Їх гнів одних до одних буде вязаний любовю до народу — отже гнів буде виступати в рамках любови.

Це образ, що має ілюструючу вартість ген на всіх полях суспільного життя: і в родині, і в громаді, і в Церкві і взагалі всюди.

Зовсім інакше будуть відноситися наїздники до підбитого

народу. Вони всюди оглядатимуться на своє власне добро, яке схочуть збільшити, сяким чи таким способом використовуючи майно й сили підбитого народу. Навіть коли будуть щось давати тому народові, то це робитимуть не з любови, а з вирахування (авжеж і корові треба дати зїсти та від часу до часу обмити її, щоб вона добре доїлася).

Але й тут можуть бути великі ріжниці. Наїздники, що виховані без заповіди любови ближнього, або навіть виховані тільки у гніві до своїх ворогів, будуть далеко страшніші, ніж наїздники, виховані в дусі науки про любов ближнього.

До більшовицької революції християнська Европа не знала таких поголовних масакр цілого народу, якими вславилися старі римляни, коли знищили картаґінців, або жидів, а турки вже в наших часах різнею вірмен.

Отже ясно, що любов ближнього сповняє свої благородні функції навіть на війні. Війну виконують люди, що мають завдання поконати неприятеля. Не є це все одно, бути підчиненим якійнебудь людині. Брутальний наставник буде брутально обходитися з підчиненими, лагідний — лагідно, культурний — культурно... Кожний вояк на війні, наскільки має змогу убивати, палити, грабити, брати в полон, виступає, бодай у даній хвилині, як наставник, як переможець. Отже культурний буде це робити культурно, брутальний брутально, дикий дико (буде більше мучити людей і більше нищити, ніж конечно).

Очевидно, є вдачі, що їх культура чіпляється тільки не глибоко. Це будуть винятки, але культурний загал вояків буде на війні зовсім інакше поводитися, ніж загал дикунів.

Те саме треба сказати й про християнську етичну культуру, що каже любити кожну людину взагалі.

Кожна модерна нація боронить себе, коли їй закидують, що вона некультурно веде війну. „Культурно“ тут значить „гуманно“, а „гуманно“ це значить: з пошаною людської гідности, з увагою на любов ближнього.

Загально всі поганські народи з воєнних полонених роблять своїх невільників. І стан невільників у поган був загально поширений. Цей жалюгідний звичай християнська культура зліквідувала. Щоправда, стан невільників у формі кріпаків ще довго покутував у християнських народів, до того в середніх віках було чимало жорстокости (тортури, жахливі тюрми і т. ін.), але ж це було противне християнській етичній культурі, це випливало з неокресаности та непросвічености тодішніх людей. Коли ще й при християнській етичній культурі в середніх віках було стільки жорстокостей, то скільки більше було б її без тієї ублагороднюючої культури?

Читач бачить, що ми, замість говорити безпосередньо про християнську любов ближнього, поставили справу більш загально й стали говорити про християнську етичну культуру. Так те, що ми хотіли пояснити, наглядніше виступає, бо „любов ближнього“ і „війна“ це, як бодай у першому моменті здається,

суперечить собі; а „християнська етична культура“ і „війна“ — це поняття, які кожний зможе засимілювати. Але й те для кожного ясне, що в християнській етичній культурі, наскільки маємо на увазі відношення людини, на першому місці стоїть любов ближнього.

Нема такого націоналіста, що не бажав би собі, щоб цілий нарід виховувати в дусі любови народу. Хоч будуть усякі змагання й тертя в народі, та все таки це бодай трохи краще буде відбуватися при любові до народу, ніж відбувалось би без неї.

З тих самих мотивів, але поширених, той, що ставиться на вселюдське становище, мусить проповідати любов ближнього: Люди, любіться взаємно! Хоч між вами будуть гніви, ріжні змагання і війни, все таки це все буде краще для вас виходити при культурі взаємної любови, ніж без тієї культури.

Релігія це обрахунок між людиною і всесвітом. Отже релігія повинна стояти на вселюдському становищі й повинна проповідати любов ближнього, як це Христова віра й робить.

А одна могутня течія новочасної культури довела до того, що її речники з погордою виступають проти Христової науки про любов ближнього й проповідують гнів та ненависть! Не тільки комуністи, але й модерні „метафізичні націоналісти“, що з націоналізму зробили собі релігію. „Не знають, що роблять“ — „бо якою міркою мірите, такою відміриться вам“.

IV

Модерний світ заступив слово „любов ближнього“ словом „гуманізм“ (тут в етичному значінню: людяність). Живемо в таких часах, коли слово „гуманізм“ має у світі авторитет і признання, але й бачимо, у якім великім стилю цей авторитет кришиться.

Якжеж здобувати й забезпечувати гуманізм — любов ближнього?

Поняття етичного гуманізму більше звязане зо світською культурою, любов ближнього з релігією. Гуманізму набирається з книжок, з поезії, яка виніжнює наше серце, з гарних прикладів, що потягають нас симпатією, та з розумових розважань, що промовляють за альтруїзмом.

Бувають вдачі лагідні з уродження, що для них та підбудова гуманізму вистачає. Та коли йде мова про загал людей, то така підбудова рішуче не вистачає. Зрештою, гуманізм, якщо не захоплює людини в найглибших її джерелах почувань, певно зломиться в тяжких життєвих умовинах, де входять у гру сильні спокуси з одного боку, а з другого великі невигоди, тягарі аж до втрати життя.

Всі мотиви, що вяжуть безбожника з гуманізмом, хиткі. Безбожник одного дня може бути оптимістом, а другого дня може перекинутися в песиміста; з альтруїста дуже легко може переки-

нутися в еґоїста, бо ціла етика, це для нього „людський витвір“, а світ, буття у своїх глибинах це для нього щось несвідоме, для всякої етики байдуже.

Гуманізм без любови ближнього це тільки політура. Тому лишім гуманізм, а повернім до любови ближнього, бо це тут властиве слово.

Відкіля брати і чим забезпечувати любов ближнього?

Всі мотиви хиткі, коли любов ближнього не буде випливати з любови Бога. До любови годі себе змушувати (до гуманізму можна). Вона мусить сама зроджуватися у нашому серцю. Любимо те, що нам миле, що само притягає наше серце до себе. Але яким способом маємо любити те, що нам не миле, що нас відтручує від себе? Не штука любити гарну й добру жінку, добрі діти, добрих батьків, доки вони дають нам удержання. Але як любити недобрі діти, старих, знемощілих, а може й прикрих батьків, яким треба служити й удержувати їх? Як любити ворогів?

З якого джерела брати ту радість і охоту, що творять інтеґральну частину любови?

Крім Бога нема тут ніякого іншого джерела. Тільки в Бога найдемо той світлий додаток до природного світу, що перемощує всі прикрі прірви в природному світі та влекшує, осолоджує й освячує всі земські терпіння й нещастя. В тій вірі, що ми, коли з любовю зносимо всі земські хрести, коли творимо добро людям, у дійсності Богові служимо, що це „Божа воля“, а Бог усе заведе до щасливого закінчення — тільки в тій вірі всі земські рахунки нашого життя, наших радощів і прикрощів, наших мрій та надій і наших обовязків, гармонійно укладаються в цілість.

Без Бога так не можна звести в склад рахунків нашого земського життя, як без небесного сонця не може бути життя на землі.

Отже справжня любов ближнього може випливати тільки з любови Бога. Тому то заповідь про любов Бога мусить стояти на першому місці, як вона в христіянській вірі дійсно й стоїть.

Етичний еґоїзм взагалі неможливий, бо він вносить повний розклад у людське соціяльне життя. А альтруїзм без Бога невиправданий, несправедливий, бо як має людина навіть своє життя віддавати за інших, коли їй ніхто не в силі звернути бодай те, що вона віддала для добра інших?! А поняття справедливости каже: „suum cuique reddere“. Якщо по смерті нема другого життя, якщо нема Бога, що нагороджує за добрі діла, то тільки еґоїстичне становище може бути виправдане: настільки добро іншим робити, наскільки є бодай надія, що те добро назад вернеться до нас. Але ми сказали, що етичний еґоїзм взагалі неможливий.

А христіянська віра, саме з покликом на Бога й на посмертне життя, вяже еґоїзм із альтруїзмом в ідеальну гар-

монію. Ніщо з того, що ти зробив для інших, чи добре, чи зле, не пропадає для тебе. бо Бог усе счислює і колись віддасть тобі, вже на землі, чи у вічності.

V

Коли із цієї метафізичної висоти кинемо оком на людський світ, у якому довелось нам жити, то зжахнемося. Вся кольосальна робота раціоналістів, лібералів, позитивістів, матеріялістів, соціялістів, комуністів, і, як вони там називаються, в останніх віках вела й веде до знівелювання й знищення християнської віри, а послідовно й до знищення християнської етичної культури. Всі ті течії напиралися знищити християнські катеґорії думання, цінування й почування, а на їх місце ввести „нові" катеґорії, оперті на „науці". Ця „наука" це в дійсності нова віра — натуралістична віра, віра в „цей світ", найгірша й найбільш тупоумна з усіх вір — віра, яка вистарчала б хіба тільки для мумій, що вже душі не мають у собі, але не для людей з живим серцем.

Справді для прикраси всі ті „вільнодумні" (recte: розперезані) новочасні течії перебрали якісь етичні елєменти з християнської віри, але це в них штучне й без коріння. Візьмім для прикладу більшовиків. І для них не чужі гасла — ідеали французької революції: рівність, братерство, свобода. Але ж це в дійсності християнські катеґорії думання й цінування!

Яка ж може бути рівність між людьми без любови ближнього? Дитина не є рівна дорослій людині, недужий нерівний здоровому, наставник нерівний підчиненому — якщо любов ближнього не буде перемощувати й вигладжувати тих ріжниць, то яка тут може бути рівність? Яке братерство між нерівними, що ще в додатку проповідують і ненависть до вищого? Яка свобода?

Все буде таке, як це справді є в більшовиків: на устах „рівність, братерство, свобода", а на ділі: замість рівности — людина гірш скотини, не має ніякої вартости ні чести — всі зрівнялися на становищі зера і замість братерства — підступ, недовіря, ненависть, маловаження і взаємний ляк; замість свободи — жахливий, безоглядний терор. Найбільша іронія! Найбільша пародія! Але „невже з терня збирають добрі овочі?"

І сама верхівка більшовицької компартії має аж надто виразні познаки, що в неї нема не то ніякої любови ближнього, але ані приятельства в благороднім значінню, ні памяти за заслуги, а хто сильніший, той у відповідному часі, коли йому треба, всіх своїх „приятелів" безоглядно кладе трупом — і ще перед смертю каже їм собі пеани укладати.

Так і пригадується те давне з римського цирку: „Ave caesar imperator, morituri te salutant".

Звірства більшовицького режіму деякі мислителі хочуть вивести з російської „азіятсько-татарської" вдачі. Що ця думка неправдива, найкраще доказує теперішня домашня війна в Еспанії. Червоні еспанці в звірствах ще й перевищили москалів.

Без сумніву і вдача входить тут у рахунок, але вона не є головним мотором. Атеїзм робить із людини аморальне єство. Котрі атеїсти морально себе держать, то тільки штучно — або задля уваги на окруження, або задля „гуманізму", але це друге може бути питоме тільки інтеліґентам. А безбожницька маса, коли почується паном ситуації, не може не видати з себе того, що в ній сидить: повне етичне розперезання. Інтеліґенти „бавилися" атеїзмом, обвішували його всякими мріями. Це був переважно книжковий, паперовий атеїзм. Але раз пущений у життя атеїзм, як усе на світі, хоче стати живим. А живий атеїзм це жахливий упадок людини.

Безбожницька ідеольоґія мусить потягати за собою й безбожницьку психіку.

В християнстві людина має гідність „божої дитини", її хоронять божі заповіди.

А яку ж гідність може мати людина в дзеркалі модерного безбожництва, яке собі уроює, що людина цілком природно розвинулась з малпи, чи ще з якоїсь нижчої звірини? Людина впала на ступінь звірини, обдерто її з тієї вищої авреолі, що нею окружило її християнство. Через те стара поганська психіка, ще в гіршому виданню, відживає в світі, де безбожники правлять по свому уподобанню. І наново „воскреснуть" необмежені пани (саме в тих, що відкинули слово „пан", а заступили його словом „товариш") і невільники-раби, позбавлені всякої людської гідности та права.

Що ж це „диктатура партії" та „лишенці", як не старопоганські пани й раби? Покищо це тільки „диктатура", з часом вона перекинеться в „касту", якщо безбожність буде зростати на силах і продовжувати своє життя.

У поган був звичай за одного члена родини карати цілу родину. Той самий звичай віджив у більшовиків, а він є виразом психіки, що веде до невільництва, бо ні за що має індивідуальну свободу.

Ми сказали, що старопоганська психіка ще довго покутувала в християнському світі в деяких своїх соціяльних формах. „Чим горнець накипів", це не так легко щезає з нього. Отже також модерне поганство ще довго буде вязане деякими благородними християнськими катеґоріями, але воно послідовно веде до повного зліквідування всіх християнських катеґорій — благородна овочева деревина, коли попаде в процес дичавіння, зовсім природно преться до останньої фази здичавіння.

Проповідники Христової науки, знаючи, в яких небезпечних часах живуть, повинні всіма силами здержувати віз історії, що котиться в безодню.

Д-р Ярослав Гординський

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАД. УКРАЇНИ.

(Докінчення)

VIII

Чи це припадок, що далеко, в азійській Узбеччині, дійшов до такої гадки власне український письменник, названий анонімно Борисюком? Одначе — це підставова гадка, що схоплює в сутній точці взаємовідносини мужчин і жінок, чи, говорячи іншими словами: жіноче питання! Ця туга за „глибоко-етичними й естетичними взаєминами" — є й основною проблємою, що непокоїть кращих українських письменників, бо тільки в ній добачують вони єдино можливу розвязку тих взаємин.

І тому з такою елєментарною силою виступає в українських радянських повістях проблєма сімї. А ця сімя, пущена большевиками на бистру воду розбурханих індивідуальних пристрастей і химерних настроїв без стриму й контролі, розбилась зовсім.

„Немає, тату, тихої пристані! Є велике море, море без берегів, що бється в хвилях усе, і кого велика хвиля-бурун настигне, тому треба прощатися з життям. Море лютує, тату! Сьогодні я з квитком на далеку плавбу рушаю до нового міста... Не покинути вам, тату, пристані; але покиньте, тату, мрії про тиху пристань, море кругом вас, а не Дніпро. Широке море. Ви з одного боку моря, а я з другого, і далеко-далеко від вас до мене. І ніяк те море переплисти. Щоб не забути, і щоб менше вам думок про Любу... Вона шукала (слухала вас, тату) тихої пристані, але попала на таку станцію, де багато поїздів іде до кращого, але тільки йдуть повз станцію, ніхто її не візьме. А втім може зупинитися вантажний, може пощастить їй виїхати?"

Так писав молодий Арсен до свого батька, Касира, у Дніпровій пристані, що задумав створити працею свого життя тиху родинну пристань для своїх двоїх дітей, але діждався того, що син і дочка вилетіли в світ на нові, бурхливі шляхи, а „тиху пристань" залишили йому самому. (С. Скляренко „Тиха пристань").

Розбилась тиха пристань родинного життя, бо діти забажали свобіднішого життя. Це — відвічна проблєма „батьків і дітей". Вона нераз розбиває сімю. Що більше, родинне життя видається молодим працівникам соціялістичного будівництва вже смішним, як оцій Тані Кааб у романі О. Копиленка „Народжується місто" (1931—2).

Друга — ще важніша проблєма: це відсутність згаданих етичних і естетичних почувань у відносинах між подругами. На їх місце приходить: сурогат химерних хвилевих настроїв, що доводять до необдуманих учинків, подиктованих хвилевим зворушенням. На тому тлі довелось пережити глибоку трагедію донні Анні — Ганні Бачинській у романі Г. Брасюка, що по-мистецьки вмів схопити розклад новітньої сімї в Радянській Україні. Поча-

ток був такий звичайний в історії подружого життя. Ганна, „пишна, красива жінка“, дізналась припадково, що її чоловік, славний винахідник Нік, зраджує її з Вандою в Харкові. Причиною того була хвилева недостача сильної волі в Ніка — але Ганна ані не знає про те, ані не пробує зясувати собі ті причини. Вона бачить тільки, що:

„Нік підло затуманював їй очі, щоб зробити з неї культурну куховарку й пристойну самицю... Нік мав рацію радіти з її наївности й незіпсованости. Він обертав її навколо пальця, як нитку. В дійсності на світ треба дивитись зовсім не тими очима, що дав їй Нік, бо й сам він дивиться іншими очима. Він носить магічне слово „мораль“, щоб забезпечити за собою вигідніше становище власника. К чорту всяку мораль! Бери життя таким, яким воно дається. Будь про око вірною й чесною, а поза тим... О, Нік тепер мусів би її поважати! Він ще не знає, що у неї крім таланту бути вірною криється ще більший талант чесно зраджувати. Ганна тепер не відстане від віку. Вона від сьогодні так закрутиться в коловороті втіхи, що тільки брязки полетять каскадами. І раптом болісно відчула: каскадами липкого бруду й смороду хвороб. Серце щавило прошпилюючим морозом, але десь у глибині ворохнулась капля гарячої крови і вмить прокинулась палюча туга за світом інтимного споріднення, за світом любови“.

І Ганну не ошукало прочуття: вона пішла за „коловоротом втіхи“ й обкидала себе „каскадами лепкого бруду“. Даремне Нік признався їй у своїй помилці, даремне „стояв біля порога, як жебрак, принижений, змучений. — Прости, як можеш“. Одначе справа не ладналась: „Нік почав виходити щовечора і Ганна так само залишалася самотня зі своєю нерозгаданою тривогою. Вона не насмілювалась говорити про неї, бо Нік щораз уникав інтимної розмови; його видимо гнітила присутність Ганни, його гнітив той внутрішній конфлікт, що з ним мусів ховатись від неї. Щораз вони все більше чужились одне одного і Ганна почувала, що той поріг, через який вони не мали можности переступити з початку, тепер виростає в загрозливу стіну... замкненість подружжя ніби легалізувалась. Вони тепер уникали одне одного з неприхованою боязкістю. Ганна роздумувала над тим, яких форм набере їхнє співжиття надалі: Нік буде приходити мовчазний на обід і знову зникатиме на завод, а вона мусить куховарити, щоб за це почути кілька раз на день „дякую“. Можливо, що це нормальні стосунки подружжя, що зістарілося, але Ганна почувала себе ще досить молодою, щоб погодитися з таким станом“.

Ганна піддавалась необережно бажанню жити ширшим любовним життям. І що ж дивного, що коли Ганна знайшлась самітня з дочкою серед гарної лісової природи на дачі, вона зійшлась із поетичним музиком Володимиром Андрійовичем? Привела його до матері дочка, Таля. А коли Нік, повернувшись

до Ганни, застав її разом із Володимиром, Ганні довелось стати свідком такої розмови:

„Володимир раптом стрепенувся й рішуче ступив у двері до Ніка. — Не треба, — злякано скрикнула Ганна, — я сама поговорю! — Але Володимир уже був за дверима. — Я з Вами одверто. Я хочу забрати вашу дружину! — Пульс зупинився Ганні від жаху. Як він про неї говорить! Яке він має право? Здавалось, що ту ж хвилину Нік розщемить Володимира на тріски, але на диво Нік з нотою іронії промовив: — Беріть! Вона мені непотрібна. — У ту ж мить до болю морозлива хвиля підборкала Ганну. Вона не встигла скрикнути, як холодом заціпило їй вуста, все тіло, все серце“.

Це було перше глибоке приниження Ганни за її нерозважну пімсту. І з того часу почалася Ганнина терниста путь. Таля не хотіла покинути батька й це Ганні боліло. Скоро виявилось, що все те було тільки прикрим непорозумінням і що тієї розлуки не бажав у дійсності ані Нік, ані Ганна, тим більше, що Ванда покинула його.

„Врешті Нік промовив: — Я зовсім не хочу тебе обвинувачувати, а себе виправдовувати. Я є такий, як є. А взагалі обоє ми — люди. Може досі найбільшою нашою помилкою було те, що ми ідеалізували одне одного. Тверезо глянувши, я зробив те, що властиво мужчині, а ти — що властиво жінці“.

Одначе залишилась Таля. Почалось дивне Ганнине й Нікове життя. Таля погодила її вкінці з Ніком, але Володимира вона не покинула. Володимирові була Ганна жінкою, але за згодою обидвох бувала в обидвох. Володимир ставав все брутальніший і Ганна зрозуміла, як багато вона втратила, вирікаючись доброго Ніка. А Нік починав ставати славним, бо винайшов електричний струм великого напруження та почав його пристосовувати практично. Та сталось нещастя — власний винахід убив Ніка. Здавалось би, що для Ганни настала справжня воля. Але тінь скривдженого легкодушно Ніка йшла все за нею. Таля підросла й незабаром Ганна дізналась, що вона, її власна дочка, відібрала їй Володимира. Тоді Ганна пробувала отруїтись, одначе її врятували, вона вспіла тільки перегризти руку Володимирові, що кидає їй цинічно:

„Чи ти троїлася б і тоді, коли б віддала дочку „законно“ заміж?... Не забувай, що цій дитині шісна́дцять років і що вона тверезіше міркує, аніж ти в свої сорок. Ти вже своє віджила. Ти мала два чоловіки, а до того, мабуть, з двадцять полюбовників... Ти знала перше тільки молоде кохання, а я знав тільки тебе“.

А коли Ганна спитала, чому він відривав її від першого чоловіка Ніка Бачинського, він признає:

„Так, я зробив непростимий гріх перед Бачинським. Але знову ж таки через твою хитру гру на самолюбстві. Та я зовсім не хочу покутувати цілий вік чужі гріхи. Я хочу прожити молодо. Єдина твоя цінність — донька. Я її беру з цілковитим мораль-

ним правом. Досить грати в темну. Знай, що Таля моя жінка, а ти — її мати. Жадного насильства тут нема. Таля мене кохає так само, як я її. — Ганна, трясучись від люті, підвелася на ліжку, ладна вбити супротивника одним поглядом, але Володимир з посмішкою на вустах витримав погляд. В ньому почувалась уже самовпевнена деспотична істота: хай би посміла Ганна доткнутися до його руками — він не подивився б на її хворість і брязнув би нею так, що тільки пляма залишилася б від її сухорлявої постаті. Але він повернувся й рішуче відійшов. Він своє зробив, а плач його зовсім не обходить".

Ганна ще хотіла дочку витягнути з того морального багна, грозила їй судом і

„дико скочила з ліжка й стиснула Талі руку: — Паскуднице, ти забула, що він мій чоловік? — Таля визивно піднесла очі... — Був твій, а тепер мій, — вона вирвала руку й демонстративно вийшла".

З того часу Володимир і Таля зовсім не зважали на присутність Ганнину. А тоді не вперше думала Ганна з розпукою: чому Нік так скоро відійшов від неї. Ганна відвідувала Нікову могилу й знаходила там моральну підтримку. Незабаром Ганна дізнається, що ненадійна Нікова смерть не була припадком: його вбили умисне при помочі Володимира, щоб присвоїти собі його винахід. Та Ганна не вміла довести того. І вона залишилась у Володимира, глядячи з болем на те, як її Таля скочується щораз глибше в пропасть розпустного життя.

„Ганні стало сумно. Таля не здійснить її надій, як не здійснила й вона, Ганна, своїх намірів... Над нею тяжить утома минулого її життя, втома сьогоднішнього дня".

Та шкода думати про все: „вона раптом згадує, що не обміркувала ще меню на завтрішній день". До того довело її нестримне бажання жити „повним молодим життям", не зважаючи на долю хоч би власних дітей, вона стала куховаркою для злочинного Володимира, що був чоловіком і їй і її дочці.

Подібний мотив лежить в основі Копиленкового роману „Визволення", тільки тут того „визволення" від семейних звязків бажає мужчина, діяльний Петро Гамалія, що покинув, як уже знаємо, глибоко йому віддану, але надто поєдинчу для його ширших поглядів Уляну, й опісля виправдувався перед сином:

„Усю свою енергію, всі сили я віддавав, коли боролися на фронтах, так само й тепер роблю, як умію, відбудовуючи наше господарство... Є в кожній людині і в нас, партійців, теж трохи все ж таки свого, особистого життя. Отой малесенький куточок, оті чотири стіни, де людина хоче зостатися на одинці, або з найближчим другом, чи як там його назвати. До того куточка ніхто не має права втручатися. Своє особисте життя я творю сам. Ти мене розумієш?.. І не будеш питати, чому я зробив так, а не інакше. Конкретніше: чому я зійшовся із другою? Бачиш, про різні особисті міркування й бажання я говорити не буду. Але я ніколи не осуджу того, хто в цій справі, справі родинного

життя, навіть зробить якусь величезну помилку. У нас, у більшовиків, ще не вироблено певної моральної норми, закону, що регулював би такі справи. Може тому, що в нас немає часу цим занятись, а може тому, що в нас немає ще сталого побуту. Побут формується віками, а після революції не минуло ще й десять років. — Але це не дає відповідальному партійцю покидати на злидні свою дружину з дітьми і сходитися з якоюсь непманкою, — з краплиною отрути в цих словах і в тоні перебив Сава. — А це ще невідомо. Перш за все хто тобі сказав про непманку? Подруге, я всіх зусиль прикладав, щоб допомогти вам, але я не міг зламати Уляниної упертости. І найголовніше: давай не говорити „своя“, „твоя“ дружина. Коли ми йшли, руйнуючи все старе, ми змітали на своєму шляху палаци, маєтки, будинки. Ми розруйнували міцно сформоване комашище колишньої Росії і сполохали різну болотяну тварюку великоросійського міщанства. Тоді ми йшли проти власности. Все було твоє, моє, їхнє, інакше кажучи, спільне, пролєтарське. А після непи, коли зявилися жирні вітрини і масні пики спекулянтів, знову зявилося оте саме „своє“. Але ми також звільнили і жінку, надали їй всіх прав і мене завжди ображає, глибоко мучить, коли я почую, як хтось каже — моя дружина, або ще гірше — моя жона, мій муж. Так колись казали „моя крамниця...“ — На превеликий жаль, надто ретельно всі виконують лише в один бік отаку фільософію... те, що розумієм ми з тобою, інші не розуміють і не можуть зрозуміти — посміхнувся Сава“.

Сава мав не тільки в тому рацію — життя не все йде в парі з теорією. Нова Гамалієва жінка, Маряна, стала припадково любовницею його власного сина, він сам припадково поранив автомобілем Уляну, що не могла його забути й приїхала за ним, хоч поглянути на нього. При хорій Уляні сходяться: син, батько і Маряна, але для Маряни вже не було місця. „Визволення“ з родинних звязків закінчилось поворотом Гамалії до Уляни.

Одначе звільнення жінки від родинних звязків наступає не тільки під впливом хвилевого подратованого афекту, або з волі чоловіка, що йому спривкрилась жінка; воно наступає і з продуманої волі самої жінки, як це діється з героїнею Кротевичевого роману.

„Може завжди жило в мені щось, що ніколи цілком не замирялося з моїм поневоленням“ — каже вона сама про себе. Вихована без родинного оточення в Дитячому Притулку, Олена просто не була здібна до справжнього родинного життя. Бо тільки так хіба можна пояснити її зрештою мало зрозумілу поведінку з її чоловіком Андрієм. Він знайшов Олену поранену на шосі, куди вона попала серед найважчого бідування. І ось Андрій, директор фабрики, бере її за дружину, але чомусь не може її прихилити до себе. Олена постійно глядить на Андрія з підзорами й недовірою. Вона не може погодитись із його поглядами на здисциплінованість міщанської родини, її дратують Андрієві відносини до неї, до дітей, до рідні до партії й под. Словом, маємо перед со-

бою якусь дуже химерну жінку, що не може перенести ніяких розходжень із своїми поглядами з боку найближчого оточення, що хотіла б, щоб усі їй поступались, а вона нікому. І, розуміється, Олена покидає свого чоловіка, приневолює Андрія погрозами віддати їй дітей і починає працювати в Дитбудинку, що заступає їй сімю. З тріюмфом проголошує вона:

„О, моя шановна, не дивіться так здивовано на мене — я ж бо не винна, що звільнилась від усього того, що ще так цупко тримає вас у своїм полону... що можу вже робить і те, і се, зовсім не зважаючи, чи то буде пристойно з вашого погляду“.

Та найцікавіше, що вона здобуває за таку поведінку признання Андрієвої мами, що її власний син, після конфлікту з Оленою, вмовляє покинути його дім — вмираючи, ця жінка, із старими поглядами, висловила Олені свою вдяку за те, що почула від неї: „багато я передумала за оцей місяць, далеко більше, ніж за все життя своє“. Одначе все ж читач мало переконаний Олениними вчинками. Одначе, не вважаючи на те, що Оленина постать не зовсім ясна для читача — може власне тому вона якась ближча до живої людини, ніж багато зрозуміліша Дарка Безфамільна у Яволовської, бо Дарчині вчинки надто підібрані для агітаційно-партійної пропаганди так, що ця безпритульна показує мало мистецьких елементів.

Отже родина — розбита. Але подружжя признається все вищою формою співжиття між мужчиною й жінкою, і тому часто повісті згадують про шлюб. Ясна річ, не є це церковний шлюб, а тільки реєстрація подружжя в уряді (загсі); до того така реєстрація не є конечна й часто читач, стрічаючи подружжя, не знає, чи воно загалом може бути урядово зареєстроване. В романі „Юхим Кудря“ сільський більшовик виразно відкидає церковний шлюб:

„А ранком закохана пара стояла в комісара. — Яке ж це вінчання? — сміялась Одарка. — Ніякого вінчання! — теж усміхнувся комісар, Андрій Тихонович. — Це так собі, торговий договір, хто порушить цей договір — під суд його!... — Та так таки й обійдеться без попа? — ніяково цікавилась повна щастя... Одарка. — Якось обійдемось, може... — кинув їй Данило, розчиркуючи своє прізвище в комісарських книгах. — Розпишіться, молодице...“

Але є ще оригінальніше подружжя. Стара Надія Степанівна в романі Н. Забіли таке розповідає про шлюб своєї молодшої дочки, інженерки комсомолки Галини:

— „Хіба ж з цією молоддю договоришся? Хіба дізнаєшся, що та як? Я з самого початку була проти цього шлюбу. Але ви знаєте, що суперечити молоді не в моїх принципах. Я й не казала їм нічого — хай живуть, як знають, — кожний бо сам кує собі щастя. Познайомилися вони в інституті, однокурсники, студенти. Спочатку занімалися разом, іспити готували, складали... А потім, одного дня, дочка мені заявляє, що вона одружена... Що? Як? Коли? — „Та вже понад три місяці. Не хотілося тобі

раніше казати, мамо, бо не знала — чи це „всерйоз та надовго“, чи так тільки, спроба... Ну, а тепер іду до лікарні... — А він же як, чоловік, твій, чи так, просто, як це тепер називається? — А вона сміється: — Не турбуйся, мамо, — законний чоловік. Спеціяльно заради тебе до загсу вчора ходили, от бачиш: „запис про шлюб“, — не стану ж я для такої дрібнички порушувати спокій твоїх ретроградних поглядів“... Три місяці, як одружена, вчора до загсу, а сьогодні тільки про це матері сказала та до лікарні йде, — як це вам сподобається?... А далі — вибралася вона від мене, поїхала з ним разом на практику, ще зиму окремо від мене жила. Заходила інколи... забіжить на хвилинку, про інститут, про іспити, про комсомол — і побігла знов. Коли це рік тому... приходить з валізкою, з портфелем. — Ну, мамо, приймай назад „блудную доч“! Розлучилася з чоловіком, хочу знову з тобою жити. Гадаю, що ти нічого не матимеш проти внука?... Отак і живемо ми з того часу: вона на роботі, я з Лесиком. Лесикові скоро вже рік буде. Мені, правду кажучи, нічого веселіше, ніж одній жити, та тільки дивуюся я все ж таки нашій молоді... — А що ж він, чоловік її? — Ні разу й не заходив. Сина й не бачив. Дочка й прізвища своє синові дала. Чи бачиться вона з ним, які там у них взаємини, не знаю нічого“.

Наслідки такого подружжя прийшлось заплатити дитині: вона померла. А тоді батько дитини Андрій говорить Галині.

„Багато ти віддала дитині?... Я може й не бачив його ніколи, але ж я знаю і це я тобі вже не вперше говорю: з тебе мати була така ж, як з мене батько... Я не заперечую — з мене батько нікудишній, тому то я й не хотів ним бути. Але, на мою думку, значно чесніше перед суспільством, перед майбутніми поколіннями, перед нашими дітьми — визнати, що не маєш права бути батьком і одмовитися ним бути, ніж так, як ти: взяти на себе відповідальність і не змогти донести її... Ти ж знала, що в тебе робота, комсомол, учоба, громадські навантаження. Знала, що відмовитися від цього не зумієш, не зможеш. Значить, ти знала наперед, що дитині ти зможеш віддати лише невеличкі рештки свого часу, свого життя. Так як же ти наважилася взяти все ж таки відповідальність за це маленьке життя, за це створіння, що вимагає цілковитої відданости, самовідречености від матері? Як посміла ти віддати на поталу, покинути на призволяще нашого сина, мого сина?.. Це ж злочин — ти розумієш. І не тільки передо мною, перед дитиною — це злочин перед суспільством“.

Так деклямував той Андрій, що ніколи не бачив свого сина, що навіть не був на його похороні. Та найцікавіше, що він ще раз сходиться з Галиною, що завважує:

„Не камінь, і я піддалася... він був знову моїм чоловіком протягом близько двох місяців“, але вкінці вони розійшлись остаточно й Андрій одружився з іншою.

IX

Отже, як ми бачили, за таку легковажну й нероздуману розлуку платять не тільки жінки, але й інколи чоловіки й передусім діти. Тому в українських радянських повістях вяжеться тісно з жіночим питанням також дитяче питання. Погляд на дитину починає змінятись, але й самі діти зміняються:

„Бо Володислав — дитина в романі Г. Епіка „Перша весна" — не потребував ні ефемерної, вигаданої слинявими інститутками та сантиментально-дешевенькими поетиками „материної ніжности", ні „батьківського ока", що, як і „материна любов", відоме тільки своїм майже тваринним егоїзмом. Бо саме він визначає батьківське ставлення до дитини, як до „священної" непорушної власности, відриває її від потрібного... колективного оточення, тримаючи її, цю „дуже цікаву" цяцьку, між ганчірками та брудом „щасливої, зразкової" родини, отроює цілі покоління будівників майбутнього традиціями й ідеями старого смітника. Тваринний егоїзм батьківської любови призводить до найгіршого паскудства, узаконненого віками й правом. Тішачися дитиною, він призводить її до нудної, сірої одноманітности, обмежує тюрмою родинної кухні її соціяльний досвід, виховує з них безвольних, тупих людей з обріями і смаками власного кутка".

Героїня Кротевичевої повісти застановляється над тим, як погодити звільнення жінки з обовязками матері. Вона сама любить дві свої донечки, стежить запопадливо за їх розвитком, намагається вплинути на їх виховання, але замість найпростішого способу виховати діти: гарного влаштовання сімї, вона пропонує таку складну програму спільного „міста дітей", що має заступати індивідуальну сімю:

„І. Жінка заявляє про своє бажання мати звязок зі своєю дитиною. І тоді вже до року, до закінчення годівлі дитини молоком матері вона не має права без поважної причини... відмовитись від цього. Спеціяльні засоби сполучення возять її потрібне число раз до дитини з місця проживання та праці. Вночі їй навіть дається ліжко біля дитини. Дні відпочинку вона теж проводить біля неї. II. Жінка зразу ж рішуче відмовляється від дитини — і втрачає, розуміється, всяке право на неї. Але вже й одно те, що вона виконала обовязок свій щодо продовження роду, надає їй право деякої допомоги на випадок інвалідности... Минає рік. І. Жінка вдруге може відмовитись від звязку з дитиною. За виконання часткове (годівля) обовязків матері вона одержує в належнім випадкові допомогу не тільки від комуни, а в деякій частині і від спроможної потім на це дитини. II. Жінка бажає бути матірю й надалі дитині. Вона входить тоді, як рівноправний член, до ради колонії, має крім того право контролю й апеляції до найвищої ради всіх дитячих установ. Кожної декади дитина може провести день у матері. Право її на допомогу збільшується. Минає сім років. І. Втретє мати має право відмовитись від дитини. II. Коли ж ні — теж вступає до ради школи

з правом контролю й апеляції. Крім того кожного вихідного дня (двічі на декаду) дитина перебуває в матері. Розмір допомоги, розуміється, ще більший. І останній період: чотирнадцяти — п'ятнадцяти років дітей. Закінчення нормальної трудшколи. Не тільки мати, але вже й дитина заявляють про своє обопільне бажання або повного родинного звязку, або цілковитого розєднання. І в позитивному випадкові дитина переходить з дитбудинку до матері назавжди, підлягаючи постійному контролеві трудових одиниць, де продовжує вона свою освіту".

Оце має бути те звільнення жінки від дитячої кімнати. Як відбивається на дитині така, не кажемо вже розлука з матірю чи недобровільна, як у Дарки Безфамільної, чи добровільна, як у Галини, але вже саме розбиття родинного життя, як у донни Анни, чи у Гамаліїв — про це говорять українські радянські повісті й романи з дивною однодушністю. Ані жінка, ані дитина не осягає в тих повістях тоді щастя — навпаки, це доводить до важких катастроф.

Зрештою, вихованню дитини поза родиною присвятили українські радянські повістярі ще мало місця. Почини дитячих ясел при робітничих комунах пробує зобразити Забіла — фабричні робітниці уладжують добровільно примітивні дитячі ясла; сільський притулок для дітей малює кількома загальними рисами Головко в романі „Можу"; ширший, але агітаційний образок дитячого життя, інколи дуже важкого, в сільській незаможницькій комуні дає Гордієнко; поза тим маємо ще приюти й притулки для дітей, улаштовані на стару моду, у Кротевича й Яволовської.

З дитячих установ стелиться перед дитиною, позбавленою батьківської опіки, подвійний шлях: або вона опиниться в комсомолі, це переживає долю, змальовану Кириленком та Первомайським, або вона дістається на вулицю — а тоді жде її жахливе життя на самому суспільному дні. Страшні картини, що морозять кров, із життя таких безпритульних „вуркаганів" — „пацанів" (передовсім одеських) дав І. Микитенко в своїх творах „Вуркагани" (1929) і „Ранок". На жаль, Микитенко розповідає про життя безпритульних хлопців, що живуть у справжній пропасті нелюдської біди та неймовірних злочинів — про безпритульних дівчат він не згадує.

X

Отакий образ жіночого питання розгортають українські радянські повісті й романи. Важне ще, наскільки цей образ відповідає справжній дійсності й наскільки він мистецький. З того боку вражають читача дві риси, що надто часто повторюються в тих творах. Передовсім найчастіше дрібніші, рідше ширші протирелігійні випади. Майже все, як згадано, є вони дуже низького сорта, крайне нетактовні, брутальні й до того за часто так дуже не вяжуться з цілістю, що псують повістеву структуру й викликають осоружне враження. З того виходить ясно, що такі проти-

релігійні випади не подиктовані справжнім життям чи мистецькими міркуваннями. Вони роблять враження елєменту чужого, вставленого насильно — тобто накиненого урядовим курсом. Тільки в дуже нечисленних випадках є вони відблиском справжнього життя.

Друга така, ще багато яскравіша риса — це вихвалення совітського будівництва. Ця риса налягла важкою зморою на наші радянські повісті і просто зруйнувала їх мистецький рівень, заваливши акцію дешевенькою аґітацією. Тому всім жіночим постатям, що визначаються в повістях на полі совітського будівництва, бракує справжнього життя — це якісь стипізовані агітаторки-маріонетки, що деклямують усе ті самі, вивчені фрази. Такі будівничі інженерки, сільські агітаторки, колгоспниці, комунарки, промовниці на мітингах, і деякі комсомолки мають не багато справді людського, живого; з мистецького боку є вони невдатні, бо позбавлені творчих індивідуальних рис. Багато живіші є деякі постаті бойових фронтовичок — бойовий динамізм оживляє їх мимохіть і різьбить їх по-мистецьки. Зате там, де жінка виступає як тільки жінка, а не як партійна, виявляє вона все повну життєздатність і пориває читача бурею елєментарних почувань, творячи справді мистецькі, повні переконливої сили постаті. Та до вершків чистої поезії доходить жінка у глибоко продуманому символі. Отже українська радянська повість відбила в загальних рисах — справжню сучасну дійсність: розбиття родини, захитаної й без більшовицької пропаганди; визволення жінки до нового, ніби повного життя, не звязаного релігійними, родинними, чи економічними обставинами; повний хаос у відношенні жінок до мужчин, спричинений більшовицькими розпорядками; деколи справді незавидне становище жінки серед тих революційних відносин; і найважніша річ — велика загроза для існування дитини. Але хоч цю загальну дійсність схопили українські радянські повістярі вірно, то деталі нашим повістярям не все вдались; їх жіночі постаті деколи мало мистецькі — і то не вважаючи на те, що українські радянські повістярі часто орудують прекрасно романістичною технікою, здобутою важкою працею над собою в сумлінних студіях над европейською повістю.

І тільки там, де український радянський повістяр умів стануги на власному ґрунті, де він умів відхилитись від тієї агітаційної теорії — створив він живі й мистецькі жіночі постаті. Жінки українки з давніми виразно зазначеними національними зверхніми рисами — властиво немає тепер в українській радянській повісті. Її заступило інакше розуміння справи: виступають істотні риси української жінки, що відрізняють її яскраво від сірої більшовицької буденщини. Прототипом тих жінок являється росіянка Аглая у „Вальдшнепах“ М. Хвильового. Бо це, щодо жіночої психольогії, рівнодушне, якої народности така жінка: росіянка, тюркиня, алтайка чи й українка. Але всіх їх характеризує психольогічний індивідуалізм, що прямує до повного визволення жінки та до вияву її енергійної вдачі, що домагається

належного місця у світі. Це виразний протест проти більшовицького змеханізовання жінки. І тому нас захоплюють такі Аглаї, чи навіть донни Анни, або Любки Прохорівні, хоч із морального боку вони нас навіть, як згадано, гнівають і обурюють. Зрештою, й самі письменники підкреслюють страшні наслідки такого нестримного індивідуалізму для самої жінки, але з другого боку не бачать без нього справжньої людини. І в тому українські повістярі найбільше відхилились від загальної теорії, не вважаючи на крик офіціяльної критики, що це — явна контрреволюція.

На такому тлі й виростає спроба створити новий етичний ідеал, коли християнську етику не допускають урядово. І тут завважуємо дуже замітні явища, що свідчать про те, як поважно ставляться до своїх завдань справжні письменницькі таланти в Радянській Україні. Вже згадано про важний мотив повороту вуличних дівчат до суспільного життя — але цей мотив лежить загалом у програмі комуністичної партії. Зате цікавіші є гадки про родинне життя й про становище дитини. Тут стоять українські письменники перед двома контрастовими явищами: з одного боку повне визволення жінки з увагою на її індивідуальні й чуттєві вимоги — з другого: неможливість погодити ті принципи власне з самою жіночою природою. Переміг рішуче клич за сильною, самостійною жінкою — але всі автори показують, як така жінка заломлюється у своїх почуваннях. Всі автори показують, що розбити родину дуже легко, але разом із тим вони й показують, якою справжньою катастрофою є для жінки оте розбиття родинного звязку та бажання нестримного, все „молодого" життя. Треба признати, що проблєму родинного огнища поставили бодай деякі кращі українські радянські повістярі болюче поважно. Жіночої проблєми з того боку вони не розвязали, бо без вповні християнських поглядів годі її розвязати, але їх жіночі постаті все важко покутують за легкодушне розбиття родинного звязку і передовсім за нервозне бажання жити, за всяку ціну, т. зв. повним, все молодим життям.

Щодо дитини, то, щоправда, деякі повістярі заговорили про тваринність батьківських та материнських почувань, але всі кращі автори показують, як страшно відбивається на дітях розбиття домашнього огнища й передовсім відсутність материнської опіки.

Отже хоч як намагаються урядові кола знищити самостійну ідеольогію українських письменників, вона стихійно проломлює накинені їй кайдани і намагається витворити самостійний світогляд. При чудовій, пребагатій мові, при широкій, всесвітній тематиці, при високо вже розвиненій техніці, при постійній, упертій праці авторів намагаються бодай кращі українські радянські повістярі і на ідеольогічному полі унезалежнитись від більшовицьких поглядів, осягнути свої власні завдання і створити своєрідні мистецькі твори.

Юрій Косач

ЖАК БЕНВІЛЬ

Одного зо своїх учених, мислителів, державних мужів і політиків стратила Франція минулого року в особі Жака Бенвіля. Державного мужа передовсім. „Це був дорадник держави" — каже про нього А. Боннар... „це був вартівничий суспільного духа", докладніше говорить в Mercure de France А. Клюар, а відомий публіцист Р. Бразілляк стверджує: „Скільки разів обсерватор, що може незабаром стане діячем, чується стривожений і загрожений в обличчі кожної конюнктюри, що стає розігрою долі народу, ми повинні спитатися: що зробив би в цьому випадку Жак Бенвіль"? І на щастя, (деінде пише представник молодих Террі Мольнієє)" великі й ясні дороги, що їх відкривають його книги в звязку з історією, усе це не згасло з ним".

Французька інтелектуальна еліта, та, що є чинна в акції відродження своєї батьківщини, стривожена темними перспективами її майбутнього, однодушно дала вислів своєї пошани до праці передчасно згаслого Бенвіля, до його незломного характеру, до його всеобіймаючого розуму, могутнього таланту письменника. „Це була людина, — пише А. Руссо, — що працювала усією силою свого духа, щоб вияснити конструкції й деструкції часу, це була людина, що з усього серця намагалася надати своїм творам тривалість". Хто знає французький дух, французьку суворість в оцінці людей і їх праці, стриманість французів перед скорими осудами, а передовсім похвалами, хто знає ті строгі, таємні критерії, що їх стосують французи попри всю свою толерантність і лібералізм до письменників, державних діячів, мислителів, ті критерії, що дозволяють вкінці завжди вірно відрізнити справжнього велита думки від брошуркового шарлятана, той вже після вище наведених осудів може зачислити Бенвіля до найзамітніших людей нашої епохи.

Але і без тих довідок, перше й основне мірило вартости того французького історика — це його праця, така різностороння, така багата, така льотна своїм духом, своєю глибокою культурою, шириною задумів, освячена палким патріотизмом, що всякі дитирамби і похвали, хоч і зовсім заслужені, видадуться блідими. Мірило праці! Якраз переглядаючи потужню Бенвілеву спадщину мимохіть заздримо нації, що оцінює своїх діячів не по блискучості пустих фраз, кинених на степовий вітер, а по розмірі й тривалості їхньої праці. Зявляється у нас туга за українськими мислителями, вченими, істориками і державними мужами, що в тиші робітних довгих літ, як Бенвіль, повели б сучасну українську думку на верхівя.

На переломі століть Ж. Бенвіль разом із двома іншими побіч нього керманичами фалянґи „Французької Акції" Ш. Морасом і Л. Доде взявся за тяжку й невдячну працю: хотів своєму зромантизованому й занархізованому суспільству — „дати

лекцію французької культури і клясичних дисциплін". Так скромно заповідав. Але зробив більше. „Французька Акція", неоцінена ще як слід, напружено переформувала за три десятиліття методи осуду й методи акції. Патріотизм її не мав нічого спільного з демаґоґією брошуркових світочів нашої бурхливої доби. Бенвіль уважав демаґоґію за „ремесло таке саме, як усі інші, ремесло, що супроти нього не варт випробовувати діяння якихось моральних сил, бо вони для нього — ніщо". І тому погорджував дурницями, однаково, чи походили від його світоглядових противників, чи від однодумців. Ворог льоґічної слабкости мріяв про „поворот до давньої мудрости", — яку називав „кліматеричною", себто прагнув відродити французького ґенія, неповторного і зразкового у своїй клясичній рівновазі. „Того дня, коли матимемо еквівалент Кандіда і Ґулівера, зможемо сказати, що цивілізація — ця теплична рослина, повернулась до нас знову". Сучасність його не вдоволяла, тому з радістю вітав „найбільшу подію в історії моральної еволюції XX ст." Морасову „Enquête sur la Monarchie", тому казав, що „Тотарі повторяються, молоді нічого нового не говорять". І в своїй Історії Франції з античною суворістю заявляє в передмові: „не маємо наміру дати якийсь ориґінальний твір. Історію не відновляється, а освітлюється... намагаємось тільки показати, як стаються речі, які повстають із того наслідки, чому в даному моменті так рішили, а не інакше".

Чи не був, спитає хтось, Ж. Бенвіль непереконаний скептик, зближений духом до ґеніяльного деструктора Вольтера? Аджеж боровся за нову методу, патріотизм уважав тільки за чесноту, не зносив патетики ані демаґоґії, світло, яке кидав на події, могло видатись холодним. Проте — ні. З наслідця XVIII ст. не взяв ані духа хули і погорди, ні розшалілої неґації, ні штучного оптимізму, ні гуманітарного сантименталізму, що збивається на сухе й нетривке вільнодумство. „Покутуватиме довго — пише Ж. Льоньон в „Revue Universelle", — леґенда про зимність Бенвіля. Він гаряче протестував проти цього". Попри безмежну любов до французької величі, мав сильний і здоровий песимізм, цілковите знання реальних даних. Отож, коли йде про порівняння, не до впливів Вольтера віднести можна його дух, а до епохи Людвика XIV, колиски французького клясицизму й традиціоналізму. Можливо, з автором „Звичаїв цього століття", Ля Брюєром, єднає Бенвіля сміливість вдачі, тверда моральна база, що рятували його, як і попередника, від невилічного, інтеґрального песимізму. Його провідною думкою було шукати „середньої мудрости, що без неї все губиться. Ця мудрість є політична, залежить від звичаїв, є справою держави."

Перший твір Бенвіля, написаний, коли автор мав 21 рік, це книга про Людвика II Баварського, надхнена подорожжю до Німеччини. Ця відома студія виявляла незвичайну спілість, стислість аналізи, ориґінальність погляду. Знайомство з Морасом, з Люсієном Моро, з Леоном де Монтескію, з Морісом Пюжо привело його до „Французької Акції", що тільки народжувалась.

Став її секретарем. З черги видає студію про Бісмарка і Францію, секретну кореспонденцію Бісмарка і Ґамбети. Заслуговує на увагу пассія, схована під холодом невблаганої методи. „Понад третину століття, (писав Бенвіль у студії „Бісмарк і Франція"), чуємо більше, ніж коли, що наша країна стратила свою певність. Її положення і майбутнє в безнастанній загрозі. В тій самій пропорції, в якій Франція відслужила ідеям 89 року, вона пожертвувала і поступилася своїми інтересами..."

В 1913 році Бенвіль уже був широкознаний і цінений автор. В „Action Française" посвячується він хроніці, парляментарним звідомленням, літературній критиці. Книгою „Замах на Аґадір і війна на Сході" виявляє себе майстерним знавцем закордонної політики. Тоді зазначує на марґінесі актуальної справи, що хвилювала Францією: „Світ такий, як він є сьогодні, мало подібний до того, яким повинен бути за обрахунками і пророцтвами визначного числа політичних фільософів XIX ст. Демократичні доктрини стратили свою притягальну силу. Лібералізм, після того, як пройшов бурею по Європі, не перестав меркнути... Народи починають, як це передбачив Огюст Конт, виключати людське щастя з політичних міркувань".

В 1915 році публікує „Історію двох народів: Франція і Німецька імперія". В 1916 — „Війна й Італія", „Малий ґерманський музей", „Чотири місяці в Росії підчас війни", в 1918 — капітальну книгу „Історію Трьох ґенерацій", в 1919 економічний нарис „Як вмістити свій маєток". „Цикль праць і трудів не буде ніколи замкнений"...

„Історія двох народів" і „Війна та Італія" — твори далекоглядні, діяґностичні. Ось що пише Бенвіль про відношення Франції до Німеччини: „Коли досліджується звязки Франції з рештою Европи, завважується, що найбільше завдання припадає Франції через її сусідство з ґерманською расою. З іншими нашими сусідами — анґлійцями, італійцямм, еспанцями, наскільки маємо дрібні конфлікти, настільки маємо також тривалі замирення, довгі доби згоди, довіря і безпеки. Франція є найбільш товариська з усіх країв. Треба було б, щоб ми мали Німеччину в деяких моментах також у числі своїх приятелів. Правда, що вона між ними була, але після того, як її поконано... німецький нарід це єдиний нарід, що ним Франція повинна ввесь час займатись, що його повинна тримати ввесь час під своїм доглядом"...

В книзі „Війна та Італія" Бенвіль пише про речі, що для 1916 р. видатись можуть пророчими: „Передбачуємо для Італії близькі успіхи, рівні тим, що їх цей край зазнав у минулому. Коли хтонебудь захоче затінити Італію, хай передовсім на її прикладі вивчає умовини, що в них відроджується держава й нарід".

„Історія трьох ґенерацій" — це вирішальний етап у мандрівці Бенвіля до слави, етап, що сходиться хронольоґічно якраз з кінцем війни. Оповідач-мораліст зєднується з журналістом-істориком. А ось „Політичні наслідки миру" — книга писана в 1920 р.

на марґінесі Версальського миру. Миру „занадто солодкавого, щоб був тривалий". І тому консеквенції Версалю представлялись Бенвілеві зловіще: „Консеквенції матимем. Той, хто копає рів, падає в нього. Хто ламає загороду, того вкусить змия". І бачить німецьку єдність після Версалю тільки скріпленою, а не розбитою. Вказує на те, що німецька революція 1918 р. через свій опортуністичний характер іде в напрямі уніфікації, що програна війна Німеччини й упадок династії залишили без голосу колишній партикуляризм, що демократизація Німеччини працює на користь посиленої централізації, що автори крихкого миру (Клемансо й ін.) мали ненависть супроти Німеччини, але та ненависть не була ані як слід обґрунтована, ані передбачлива, бо знехтувала гасло, щоб розчленувати Німеччину, знехтувала для химеричних митикувань (м. ін. для того, що єдина Німеччина як економічна цілість буде певнішим платником репарацій, ніж пошматована) і продовжувала діло Бісмарка; далі, що німецькі периферії (Австрія, меншини в Чехословаччині, тощо) будуть постійною небезпекою, бо раніш чи пізніш творитимуть частину великої німецької держави. І як висновок: „алянти розділили Німеччину, водночас уніфікуючи її. Через те їх твір (Версальський мир) є нельоґічний і незвязкий. Він також і крихкий. І люди, що прийшли по неґоціяторах миру, що отримали їх спадок, мають сьогодні великий клопіт з цією Німеччиною, соборною й компактною, що на її гранях повстають іредентизми, які підбурюють її, щоб закінчити справу німецької єдности.

Згодом історія усе більше манить Бенвіля. В ній шукає він відповіді на питання деструкцій нашої доби, в неї черпає арґументи для своїх тверджень і висновків у політичних полеміках. Бо „люди минулого подібні до сьогоднішніх і їх чини мали мотиви рівні нашим". Метода Бенвілевих історичних праць проста: найти те, що оживляє інертну історичну матерію" — отже висвітлити історію, вияснити факти, рішення, наслідки, їх рації. Рідко де найдемо книгу, писану в блискавкових скоротах (Бенвіль думає, що історик мусить скорочуватися, бо інакше, щоб оповісти історію, треба було б стільки часу, скільки вона діялася), книгу жахливої правди зіставлених фактів, несподіваних резюме, книгу писану під знаком того „доброго сенсу" що, на думку її автора, є саме концепцією історії. „По всі часи, — каже між іншим Бенвіль, — політику робили почуття й ідеї" — і, залишаючи на боці все те, що в історії є цариною літератури й анекдоти, вяже живі факти й події, що нераз промовляють більше, ніж страждання романтика-поета, великі, незмінні, що над кожною епохою вітають вогняним знаком: римський лад, християнська релігія, відродження, клясицизм рівноваги віку короля-сонця, революція, а все піддане остаточно найбільшій незмінній ідеї Франції, її єдности, державности, геґемонії, тієї Франції, що є „твором розуму й волі". Закінчуючи свою Історію Франції Бенвіль пише: „Старий світ є в стані, що дуже нагадує хаос. Крайністю є неясність ідей. Повновласть, диктатура це слова, що більше не лякають, або речі,

що видаються природними, хоч усюди афішують імена республік і демократій. Щодо величезних деструкцій, які спричинила війна й наступні по ній революції, то ніхто не може означити того, що відбувається, що є провізоричне, що дефінітивне. А проте, коли порівнюємо Францію з іншими країнами, коли уявимо собі всі верхівя й низи її історії, побачимо, що вона наділена не найгірше... її соціяльна структура тривка й добре зрівноважена, середні кляси, її велика сила, в швидкому часі вміють відбудовуватися. По всіх своїх конвульсіях часто нагальніших, як деінде, вона не спізняється з відродженням і поворотом до ладу й авторитету, до яких завжди мала вроджений смак і інстинкт..."

Ось така візія емоціонувала „песиміста" і „скептика". До історичних праць, що при їх тексті вперто насувається порівняння з текстом Тита Лівія, належать: нарис про Наполеона — „18 брюмера". Книга про Наполеона III, „Третя Республіка" — зразок оригінальної синтези. „Диктатори" це твори, що належать до колекції великих історичних студій Франції, що дали Бенвілеві шпапу академіка.

Одначе нераз говорив, що над усе хотів би бути поетом. Завдяки мистецтву вислову популяризував свої засади і давав зразки „середньої мудрости" в літературних творах, що обіцяють йому місце біля найкращих сучасних письменників. Іронічні „Тирген" і „Сальон Алієноре", вольтеріянські казки „Саської чаші", роман „Жако і Льорі", „Сім тебанських брам", „Максими й рефлексії", низка літературно-критичних есеїв, тощо — зразки витонченої аналізи, порівняння й далекозорості чинять із Бенвіля — письменника, чарівника, обдарованого шляхетним змислом клясицизму.

Незалежний, твердий, від довгих літ невилічно хворий до останньої хвилини не сходив із варти. Приязнь Франції з Совітами була одним із його найбільших неспокоїв: „Легко спостерегти, (писав він в тій же Action Française з 30 січня м. р.) від деякого часу симптоми наростаючого напруження між націонал-соціялізмом і марксизмом, між ґерманізмом і славізмом. Тенденція Німеччини це окреслення Чехословаччини як центру протинімецької конспірації. Обвинувачена в посередництві між Москвою й Парижем Чехословаччина буде взята перша як заложниця. Франція, що прийде їй з поміччю, буде заложницею число два. Ніколи не будемо занадто розумні, коли не схочемо фаворизувати проєктів Гітлера щодо східньої Европи". І деінде: „Для миру з Німеччиною росіяни скинули, а потім забили царя, вірного Антанті. Вони можуть при першій нагоді повісити Сталіна і йти шукати якогось другого володаря, щоб тільки звалити нам на плечі війну".

В листопаді 1936 року Бенвіль мав промову з приводу вручення йому шпади академіка. „Його фізичний вигляд, — пише глядач, — тривожив.... його лице було сливе прозоре, по блідому чолі спливав піт аґонії. Але, дарма, що гнітила його кволість і біль, говорив стоячи і дивним видавався його голос — міцний, ясний і чеканений, голос, що був у згоді зо світлістю читаного тексту..."

Це була, як каже Боссюе „героїчна душа, що була завжди панею тіла, яке оживляла“.

Бенвіль говорив між іншим: „Від пяти років відділений од світу, питає Неоптолєма, покинений на острові Лємнос, де є вожді Греції, його колишні товариші? Ахіль? Його нема. Аякс? Його нема. Патрокль? Його нема... Панове, я викликаю тих, що творили ґвардію біля національного почуття й ідеї батьківщини. Скількох не долічимось! Довкруги Раймонда Пуанкаре стають Жофр, Фош, Ліоте. Ще стають біля нього Альберт де Мун, Баррес, Клємансо, Жюль Камбон...“ Цей ліричний відступ, дивний в устах „холодного“ Бенвіля, був диктований прочуттям. Кілька місяців після того імя... „князя французької світлости“ (lucidité française) долучилось до імен недавно ним згадуваних, — до „ґвардії національного сантименту й ідеї батьківщини“, найкращих імен Франції.

РЕЦЕНЗІЇ

Наталена Королева: **Інакший світ** — екзотичні оповідання. Львів 1936. Стор. 181. вел. 8⁰. З передмовою, що в ній поміщена біографія авторки. Вид. „Бібліотека Дзвонів“, ч. 16.

Наталена Королева: **Без коріння** — життєпис сучасниці. Львів 1936. Стор. 121, вел. 8⁰. З фотографією авторки в однострої київського дівочого інституту. Вид. „Бібліотека Дзвонів“, ч. 17.

„Дзвони“ можуть бути горді, що „відкрили“ Уласа Самчука та Наталену Королеву. Обидва ці таланти стали славні своїми творами, що їх видали „Дзвони“. І якщо взагалі можна рівняти таланти, то Самчук і Королева стоять на одному рівні: вони найсильніші в описі своїх переживань. Самчук вславився як епічний талант, що схопив життя українських низів (волинських селян), а Королева, як ліричний талант, що схопив передвоєнне життя найвищої верстви на Україні й життя чужого для України, екзотичного світу. Таким способом Самчук і Королева, наче б на замовлення, взаємно доповняють себе, збагачуючи українську літературу з двох протилежних кінців.

„Без коріння“ — це, як уже в заголовку сказано, життєпис авторки. Хронольоґічно він обіймає тільки один рік і кілька місяців. Починається з того моменту, коли 17-літня авторка в товаристві французької бони-товаришки опинилася на стації в Києві, а кінчиться з початком шкільних вакацій наступного року, коли авторка вже скінчила найвищу клясу в київському інституті для дівчат шляхтянок. Але у формі споминів, тут і там повстромлюваних, авторка переповіла ціле своє дотодішнє життя.

Авторка з дому графянка Дунін-Борковська (Королева по чоловіці). Коли мала пять років, померла їй мати (з еспанського роду). Бабуня віддала її на виховання до манастиря в полудневій

Франції — з тим наміром, щоб Наталена також стала монахинею. Батько оженився вдруге, а мачуха вирішила, щоб Наталена не вступала до манастиря, але вернулася додому. І ось Наталена опинилася в Україні на своїй рідній землі, цілком чужа для родини, для землі, для мови, дла звичаїв, для товаришок у київському інституті...

Її серце, її життя залишилося в полудневій Франції та в північній Еспанії, а в Україні вона була „без коріння". Хоч вихована дуже побожно, по-манастирськи, вона була сильно індивідуалістично розвинена зо своїми категоріями почувань та міркувань (майбутня письменниця „пручалася" в ній), через що попадала в ріжні конфлікти з мачухою та з товаришками в інституті. Справді авторка мала що оповісти зо свого життя і вміла це оповісти.

Крізь цілу книжку борикаються з собою Росія — Україна та полуднева Франція — Еспанія, авторка і її світ довкілля. А оконечна синтеза виходить, що авторка асимілює своє французько-еспанське серце не з польським і не з російським, а з українським.

Авторка говорить про себе в третій особі і називає її „Ноель" (— Наталена).

Критичний читач і сам спостереже, що для авторки так було зручніш, а для літератури така форма цінніша. Всяка автобійографія, в свому імени писана, мусить бути пронизана духом приватности, одиничности, що не повторяється. А „Ноель" переходить це обмеження і стає літературним типом — на рівні з іншими літературними типами (героями), що репрезентують нам свій рід психіки і життя. Наталена Дунін-Борковська і „Ноель" у книжці „Без коріння" це вже не те саме, хоч читач буде переконаний, що авторка вірно описує свої переживання. Якби ми заглянули до душі великих романописців, то переконалися б, що вони переважно описують свої власні переживання (інакше й не можна писати) — але в третій особі, і саме тим способом перелицьовують себе на загальний репрезентаційний тип. Життя без порівняння багатіше й „мудріше", ніж яканебудь видумана фабула. Тому для зріліших душ книжка тим цікавіша й цінніша, чим вірніше схоплює життя — очевидно, не в формі механічної фотографії, а в формі мистецьких малюнків.

Саме завдяки мистецькому оформленню своєї автобіографії Королева дала нам не свою приватну автобіографію, а ліричний епос, якщо так годиться сказати, того українського сантименту, що віками тлів тільки в низах, а вкінці відорвався від усякого чужого блеску, і навіть такі чужі душі, як Ноель, прикував до себе, даючи їм життєве коріння.

Книжка „Без коріння" написана новелістичним способом. Фасціонування, напруження починається від першого моменту, а тягнеться крізь цілу книжку до кінця. Хоч події звичайно дрібні, щоденні, але це душа Ноель така, що вона на все реагує з великою дозою глибоких почувань і своєрідних міркувань.

Зрештою ensemble осіб, цариця (на балі в інституті), великі князі, генерали, полковники, польський графський двір, професори, Лисенко, клясові дами, інститутки, носії на залізничній стації в Києві..., наче б справді в якомусь епосі. Повно контрастів, що в дзеркалі Ноелиної „французької“ душі ще безмірно побільшуються.

Королева пише субтельно, поетично, плястично, а притім дискретно й мудро; в неї нема зайвого слова, ні слова, що не було б на свому місці. Її культура дуже широка, почування глибокі з широкою гамою, обсервація багата й тонка, гостра, а життєве заінтересування безмежне. Тридцять літ я в Галичині і не знав, чи на Великій Україні такий самий марний культ дзвонення, як у нас у Галичині. Аж Королева мені доповіла, що в Україні дзвонили в кожну пору дня, як це звичай на заході. І найменші „дрібниці“ ввійшли в книжку Королевої не як звена статистики, а як звена переживань авторки.

Ількома рисами, на одній-двох сторінках вона так змалює особу, що та постать стає перед нами наче жива. Нпр. побічна особа соромливого й розгубленого професора „Фіки“ на трьох сторінках зображена ліпше й виразніше, ніж Юліян Цезаревич у двох томах Кобилянської („Апостол черні“). Саме в тому сила й мистецтво, а не в стиртах слів. З книжки „Без коріння“ дихає на нас справжнє життя з усіма своїма вибраціями. Наведу бодай одне місце для ілюстрації:

„Ноель ішла до мачухи з тремтючим серцем, проказуючи коротку молитву. Ідучи, інстинктовно відчула, що кидатися на шию з поцілунками не слід. Спустила очі і вступила в будуар і враз почула розчарований вигук: — Мій Боже! Та ж вона — навіть не бльондинка!.. Але ж це був тільки початок розчарувань мачухи“.

Така жива драматичність справжнього життя тягнеться крізь цілу книжку.

Кобилянська висилає свого головного героя Юліяна Цезаревича за границю, але ні одно заграничне слово не прилипло до того героя; він собі такий самий „сірий“ галицький студент і теольоґ, як усі інші, що на очі не бачили може ні Львова. „Заграничні дріжджі“ Юліяна тільки паперові, а не живі.

А в книжці Королевої „заграничні дріжджі“ на наших очах спричинюють фементацію цілого життєвого тіста, і ми розкошуємося та збагачуємо свої життєві сили тим добре перефермантованим і добре випеченим хлібом. Пізнаємо не тільки різдвяні звичаї в Піренеях та коляди, але й танці — і навіть такі подробиці, як тримають кастанєти дівчата, а як чоловіки. А ціле те життя, що його Королева схоплює, виблискується в здоровій, чистій і ніжній психічній атмосфері, в якій світить щира й інтимна релігійність, наче сонце з неба. Навіть коли Королева описує почування свого духового пригноблення, завмирання життя, то й це вона укладає з могутніх категорій, що їх супроводить релігійний характер і йому відповідний безмежний

психічний відгук. Ось нпр. як Королева описує палату своїх батьків:

„Перше враження було, ніби вони проходили старими гробницями, такими давніми, що вже навіть постиралися в памяті наймення тих, хто був в них похований. Лишилася тільки решта запаху давно вивітрілого кадила, гірких і одночасно млосно солодкавих трав, бальзамів чи ароматів, що мимохіть викликають думку про бальзамування. Це враження великої надземної, а не підземної крипти, що складалася з цілого ряду покоїв, підсилював штучний півсумерк, що наповнював усі кімнати... Велика кількість блискучих полірованих площ-столів, спинок канап, часами луток та одвірків, а також багатьох так само трохи поприкриваних драперіями дзеркал, відбивали в собі кришталі великих ваз та темну зелень пальм і навіть лаврів. І ці деталі, надаючи всьому мешканню один витриманий тон, творили враження постійної стужі та крижаних відблисків неживого світу, немов це не було помешкання живих людей, а лише прикрашені для жалібної урочистости притвори церкви.

— Hé bien, c' est qu'on va s'amuser là dedans! (Ну, ну! То ж то гарно тут будемо бавитися!) — зідхнула сумно й весела подруга. — Слово чести, я не здивуюсь, коли тут після обіду для розваги всі громадяни заспівають хором „Dies irae".

Це місце нагадує мені анальоґічне, але якже зовсім протилежно змальоване місце в книжечці Олени Ржепецької „Вічне Полумя" (з 1936 р.). Дівчина хоробливо розперезаного життя на тлі еротики, якій авторка вкінці каже „благословити Бога" саме за те розперезане життя й кінчити самогубством, по смерті своєї матері говорить про себе:

„Я ходжу туди й назад по кімнаті й перед очима моїми все маячить зелена квітка на ризі батюшки, що хован сьогодні, і не так квітка, як жовта біля неї пляма. Це настільки займає мене, що я починаю дошукуватися звідкіль вона могла б взятися. Певно, прислужник, або й сам батюшка, облили вином чи оливою".

Інша річ, що в к в і т и с т и х р и з а х н е х о в а ю т ь (яка це обсервація в авторки!); але біль душі тут доведений до і д і о т и з м у — до повного занику душі. Та сама дівчина говорить про смерть:

„А тимчасом може ти стоїш тут коло вікна і слухаєш, то ще раз кажу: — не боюся тебе і плюю на тебе! Я підходжу до вікна і плюю просто перед себе!" Яке це ідіотичне! А все таки доводилось мені чути й таких, що те, під кожним оглядом мізерне й негідне, „Вічне полумя" Ржепецької вище ставлять від „Без коріння" та „Інакшого світу" Королевої. Годі! Завжди справджується правило, мабуть Мікельанджеля: „зрозуміти — це дорівняти".

Простенька коломийкова арія кожному сподобається, одначе нпр. в симфоніях Бетговена проста людина може згубитися, і найгеніяльніші музичні твори будуть для неї чимсь незугарним.

Королева пише дискретно, субтельно, зміст її книжки „Без коріння“ дуже багатий, тому деякі читачі, цим чи тим зведені, можуть згубитися, читаючи книжку, відчужитися від ментальности авторки, а тоді все вийде навиворіт — як нпр. жидовин глядить на Христа.

Чув я ось такі закиди проти книжки „Без коріння“: що ніби це нецікава (!) книжка; що в ній замало українства (сентименту, патріотизму); що авторка виноситься своїм шляхетством; що забагато місця присвячує візиті цариці. В дійсності всі ті закиди основані тільки на непорозумінні.

Українська самосвідомість виростає в книжці „Без коріння“ просто з життя, без усякої тенденційности. Українська душа, враз із українською піснею, при ріжних нагодах сама добувається на верх — навіть німкиня фройляйн Оттилія несвідомо „навчала несвідомих (інститутох), „яких батьків“ вони були діти...“ В патріотичній розмові між Ноель і єпархіялкою, попівною Тайонею, Україна зображена як „спляча царівна“. Розмова кінчається питанням Тайоні, зверненим до Ноель: „Чому б і вам не бути вкупі з нами?. Адже це ще питання: чи „ваші“ Піренеї, чи може „ваша“ Україна?...“ Це все дуже дискретно сказано, однак сильно звучить поміж тими тонами, що в книжці верховодять. І тут покористуюся прирівнянням. У книжці „Апостол черні“ Кобилянської патріотичні нашпікування не виростають із життя, але авторка штучно кладе їх на папір, тому вони зовсім не зворушують серця читача.

Ноель ніби гордиться своїм шляхетством?

Вона бере все добре зо свого шляхетського походження, але вона почувається тільки людиною і всюди шукає тільки людини. При вході цариці на балеву салю Ноель бачить, що „тільки інспектор, професор Малінін, ступав зовсім, як звичайно, злегка коливаючись, неначе йшов до кляси на свою щоденну годину“. Ось тут її симпатія, а якщо б Ноель була запаморочилася царицею, то була б не відріжнила поведінки професора Малініна! Коли Ноель перед своєю мачухою виговорилася, що вона говорила з єпархіялкою, попівною Тайонею, мачуха, „belle maman“, зареагувала на це: „Як?... Єпархіялка? Попівна? — зіпяла до гори руки мачуха. — Де ж ви могли знайти таке товариство? Чи ж на те ми даємо вас до шляхетських інститутів, щоб вас там знайомили Бог зна з ким? C' est impayable!“ А про себе авторка далі пише:

„Ноель почервоніла. Різке слово вже було на краю язика, бо ж це вперше в житті вона почула, що когось осуджували не за лихий вчинок, а за те, що він був тим, чим був. Попівна? Добре! Таж не можуть усі родитися княжнами та баронесами. І чому „піп“, що служить Богові безпосередньо за себе й за людей, мусить бути гірший за тих людей?“

Не буду далі виправдувати Ноель, бо ті закиди проти неї просто на сміхи виходять. Пригадується мені тут той негр, що як комуніст і гість більшовиків у Москві найбільшу „фрайду

і сатисфакцію" мав у тому, що собі сів на царський престіл... Хоч він був комуніст, отже ворог усяких престолів, то все таки в підсвідомості мав інакші бажання — саме тому, що він ще ніколи не сидів ні на якому престолі.

Тридцять літ, відколи я в Галичині, я чекав на такий український твір, як Королевої „Без коріння". Ні наш галицький демократизм", ні націоналізм доти не будуть зрілі, доки не сядуть (але в доброму розумінні) на той царський престол бодай у добре написаній книжці і то обовязково з нашого життя. „Повіриш, як зміриш". Авжеж поняття учнів про професорів звичайно схиблені. Аж коли учень пройде шлях професорів, аж тоді пізнає цілу правду й стане справді зрілий. А доти в його молодечій, недосвідченій душі завсіди буде товктися своєрідне „шляг би їх трафив" — тих вищих... Думаю, що саме з того притаєного й приглушеного „шляг би їх трафив" родяться всі закиди проти книжки Королевої „Без коріння".

По правді, ми повинні бути безконечно вдячні Королевій, що вона цей вищий і вже пропащий світ в Україні так вірно схопила та увіковічнила.

Якось так склалося, що в 1936 році вийшла ще одна книжка зовсім анальоґічно написана, як Королевої „Без коріння". Це книжка Леонида Мосендза „Засів" (вийшла в Чернівцях).

Цей автор також у третій особі описує своє молодече життя, коли мав 6—7 років, і пише саме з тої перспективи, як у ньому нагромаджувався сантимент українства. Хоч цей автор (відомий письменник) мудро й гарно пише, але які ж великі переживання він міг мати як 6—7-літній хлопчина? І вийшло таке, що „Засів" Мосендза відноситься до „Без коріння" Королевої наче двірський партер до величної катедри.

*

* *

Хоч етично-релігійне становище Ноель зразкове, то її міркування напр. про київський дівочий інститут, а особливо про східню Церкву часами навіть дуже суб'єктивні й кривдячі. Але коли б тут усе було „на місці", то 17—18-літня Ноель цілком певно була б зображена штучно й неприродно. Ноель щораз тужить за своїми „милими черницями" — та якжеж прирівнювати французький манастир до державного виховного інституту? Ноель всюди вище ставить культові форми та звичаї латинської Церкви (Ноель латинянка) — не відрізняючи того, що французька Церква, яка пройшла велику революцію і є відділена від держави, має свої плюси та мінуси, а російська Церква, як державна, мала свої плюси та мінуси.

Все таки Ноель своєю бистрою обсервацією та інтуїцією доходить і до спостереження таких субтельних різниць між західнім і східнім християнством, що до їх спостереження доходять тільки богослови по довголітніх студіях і також не без інтуїції.

Так напр. Ноель собі міркує: „Там на соняшному Півдні, де все просякає поганська радість життя, там і стародавні боги були так близько від смертних, що навіть поміж стінами манастиря почували вони себе „своїми“, чи принаймні — „не чужими“. Ніби й самі вони вклонились Воскреслому й увійшли в нове життя“. — „Тільки ж тут (у Росії) старі боги були — „нечистою поганською мерзотою“, демонами, камяними ідолищами, як дивились на них ті, хто дістав у спадщину суворі заповіти Византії“.

Думаю, що це так сформулувала Наталена Королева аж у пізнішому віці, бо як інститутка вона ще не могла бути умово така розвинена. Але як інститутка вона мусіла **відчувати** ці різниці — мусіла, бо інакше не могла б була так чудово описати великопостних звичаїв східньої Церкви, говіння, Преждеосвященної, воскресної утрені... Ось зразок:

„Чудові, на перше враження зовсім не церковні, наскрізь просякнуті радістю і урочистістю „київські“ великодні співи славнозвісних Веделевих ірмосів, що ще й досі як слід не оцінені й ніде незнані в Европі, хвилювали, підносили, викликаючи тремтіння серця...

— „Воскресенія день, просвітімся, людіє, Пасха Господня, Пасха...“ — і серце невільно плигає в грудях, а губи тремтять у радісному усміху...

„Воскресенія день“ — жайворонком дзеленчить сопрано, розливаючи ясність і сяйво радісного дня, що його тільки на хвилинку затемнює глибока контральтова туга при згадці про „Преісподняя землі“, куди „снишел“ Господь, щоб воскресити мертвих. І знову тільки зникає та хмарка підземних випарів — церква наливається вщерть новою радістю, а душа гукає разом з усіма: „— ликуй і веселися, Сіоне!“

Мені сльоза паде на папір — яка іронія, що це пише завзятуща латинянка! І хотів би я гукнути на цілу Україну: Вчіться від неї черпати з тих життєвих багатств, що їх маєте!... І потішаю себе: Скільки славних авторів дала Україна чужим націям, а ось справді йде „воскресенія день“ і для України, коли вже й до неї пристають такі світлі, вищі душі з чужої нації...

*

* *

По всьому, що я сказав про „**Безкоріння**“, про книжку „**Інакший світ**“ уже не потребуватиму багато говорити. Та сама душа й тут, той самий стиль, живі порівняння, тонка обсервація, дискретність, чиста релігійність.

Тут зібрані 15 оповідань з „інакшого світу“, чужого для нас, але це світ, що з ним авторка зжилася. Місцями здається, що авторка відбігає від дійсного життя, що ніби надто витончує, містифікує життєві моменти, що їх описує. Але це тільки „грубе око“ так бачить, а в дійсності Королева вміє підглянути ті субтельні пружини життя, що їх інші не запримічують. Напр.

у „Спокусі“ змальована монахиня, що, хотячи спасти ропуху перед загибеллю, малощо сама не попала в вічну загибіль. Але хто знає інтимне манастирське життя, той подивлятиме авторку за її геніяльну обсервацію та мистецьке зображення тієї обсервації.

Всі оповідання Королевої овіяні релігійним духом, але природно, без усякої тенденційности — що в таких творах рідкість. Ще й у глибоко релігійних вдачах відрізняється бодай субтельний тон песимізму або життєрадісности, пригноблення або мужнього видержання. Хоч життя Королевої повне трагедії (в оповіданні „Гудзики“ ця емігрантка „Марія“, що для насущного хліба працює при збиранні винограду, це в дійсності сама авторка), все таки в її психіці не слідно ніякого заломання, ні десперації, але ще її й на гумор стати.

Чув я від одного „пророцтво“, що ніби оповідань Королевої за 10 літ ніхто не буде читати. Але „зрозуміти — це дорівняти“. Я важуся виповісти інше „пророцтво“: що оповідання Королевої ніколи не постаріються — вони будуть вічні в українській літературі. *о. Г. Костельник.*

Богдан Ігор Антонич: Книга Лева. Бібліотека „Дзвонів“, ч. 18. Обгортка С. Гординського, Львів 1936, 8⁰, 64 стр.

Вже вдруге доводиться мені писати про поезії Антонича. Перший раз, коли появилося „Привітання життя“ — поезії молодого дебютанта, а вдруге тепер, коли спілий і вповні оформлений поетичний талант Антонича дав уже третю з черги збірку.

Коли сьогодні прочитую свої думки про дебют Антонича *, то передовсім стверджую, що вже в першій збірці були поважні завдатки того, чим став він у дальшій своїй праці. „Вражає величезна різноманітність мотивів і тем“ — писав я про „Привітання життя“. Ця різноманітність іще більше зросла, а саме збагатилася в новій збірці цілою низкою біблійних та екзотичних мотивів. „В поодиноких поезіях розсипано чимало краси. Автор користується вміло всіма засобами поетичної штуки й творить найстерно викінчені мініятури“. Про нову збірку треба сказати більше. Не „поодинокі поезії“, але кожний твір Антонича це прегарна цілість високої мистецької вартости.

В його поезіях „об слово дзвонить слово — кусні бронзи віщі“ (Слово про Чорний полк, ст. 54).

Та найважніше те, що коли перший Антоничів виступ робив враження мистецького, але холодного віршування, разив недостачею серця, чуття, а в другій збірці поет поринув в аналіз свого власного „я“ й ціла збірка разила певного роду еґоцентризмом, то в останній книжці Антонича тих хиб майже не запримічуємо. Мало того: цей дотеперішній еґоцентрик, „самозакоханий поганин“, прислухається голосові батьківщини, що „свого сина кличе найпростішим, неповторним вічним словом“ (стр. 48). Пісня рідної, забутої, землі поетовому серцю „наче камінь, а все ж її співати треба“! (ст. 49).

В тому саме бачимо найвиразніший ступінь еволюції Антонича як поета, а водночас запоруку його дальшого розвитку й поступу. Бо коли твердий Лемко сказав собі, що свій небуденний талант і свою пісню треба присвятити не тільки абстрактному мистецтву, але й рідній землі, то можемо бути спокійні, що своїй постанові залишиться вірний.

Останні поезії „Книги Лева“ (третя глава, а в ній такі, як „Слово до розстріляних“, „Слово про полк піхоти“ й ін.), впевняють, що колони Антоничевих пісень зможуть із великим успіхом піти „в розстрільній на

---

* Студ. Шлях, ч. 1—3, 1932.

екстази шанець дальній“ не тільки на те, „щоб про борців незламно вірних гідно заспівати“ (ст. 56), але й звуком дзвінкої сурми покликати нові полки у бойові лави. *Ю. Редько.*

Леонид Мосендз: **Засів**, повість, Чернівці, 1936, 8⁰, 64 стр. Бібліотека „Самостійної Думки“.

Більше ніж скромно видана невеличка (63 сторінки вісімки) книжечка. З деякою недовірою чи упередженням починаємо читати історію малого хлопчика, Ніна. Ще якийсь час щось бунтується в нас проти назви „повість“, чому не сказати б скромніше: „оповідання“, — що більше личило б такій брошурці, — але вигру, як перегортаємо сторінки, недовіря щезає, а вглиблюючись у зміст, готові ми навіть погодитися з автором, що це таки справді не оповідання, а повість.

В „Засіві“ розгортає Мосендз перед читачем переживання дитини на тлі життя інтеліґентської родини на Великій Україні з початком нашого століття.

Книжка написана з великим хистом та психольоґічною правдивістю. Читач з приємністю бере участь у забавах та суперечках дітей, у лицарських виправах та небезпечних пригодах, нагадуючи собі при тому свої дитячі роки. Спостереження автора важні також для батьків і виховників, що з неодного моменту життя Ніна побачать, як не треба й не вільно поводитися супроти дитини.

В особах Нінових батьків представив автор найчисленніший загал української (з походження) інтеліґенції на Великій Україні в довоєнних роках. Були, правда, між тією інтеліґенцією й одиниці, що „їх кудись за тую Україну заслали“, але більшість — це саме такі, як Нінів батько: голос крови, голос племінної приналежности в ньому ще не вмовк, бувають моменти, що він навіть зворушується згадками про минуле рідного краю, любить звуки рідної мови й навіть сам у приступі доброго настрою говорить „по-мужицьки“ та з призирством ставиться до некультурного кацапа, — але всією „свідомістю дозрілої душі“ він русска людина, а „Україна“ для нього тільки леґенда, — „мила й приваблива, але все ж леґенда“. „Треба служити новим богам“ — міркує Павло Людкевич і тим „новим богам“ хоче принести в жертву також свою дитину. На його думку оте „родове сумління“, що пробуджується в дитині, треба завчасу „приспати, затерти, розвіяти, розкидати по нових, реальних ланах, щоб і луна лун не будила ніколи вже цієї марної пристрасти“.

Але зусилля батьків даремні. На дитину крім батьків впливає ще довкілля: товариші забав із вулиці, сусіди — неосвічені міщани, старий візник, Гаврило. Загально поширений погляд, що це впливи неґативні. „Вплив вулиці“ — це найгірший ворог традиційного виховання. Перед ним усіма силами бориться дім і школа. Але, як бачимо з Мосендзової книжки, бувають обставини, (щоправда виняткові), коли саме цій проскрибованій „вулиці“, а не „благородному“ батьківському домові треба признати ролю сіяча, що в душу дитини засіває перші здорові національні зерна та оформлює її в позитивному напрямку на все життя. Від тих суспільних низів дитина, котру батьки раді б відділити китайським муром від усього, що не „благородне“ та не „русске“, набирається „мужицьких слів“, залюбки починає „мужицькою“ мовою говорити, чує вперше в житті незрозуміле покищо, але якось дивно привабливе слово „Україна“ та починає призадумуватися над його значенням.

Ніно не хоче бути паничем, не хоче вчитися русскої мови. Він врешті тікає з дому, що звільна ставав для нього щораз більше чужий. Втомлений засипляє серед розлогих піль. „Україна! Яка це міцна й пересвідчуюча візія, що ширяє над горбком, де спить малий, надхнений утікач до забутої предками й знов віднайденої родовим інстинктом батьківщини“.

А ось закінчення:

„До схід сонця вийшов сіяч на зораний під засів лан. Довкола вже підносилась густа зелень сусідніх гонів. Тільки він спізнився. Але рілля його врожайна, зерно добірне й дожене ще його нива поля сусідів.

Він став по вітру, управив ношу з насінням, набрав повну жменю

повновісного зерна. Благослови Боже! І з легким шуршанням почало струмити з руки й лягати на ріллю важке насіння. Рівним кроком поступав сіяч... У заглибині на межі побачив щось біле. Підійшов ближче: підклавши під голову руку, спав малий хлопчина... Здивований стояв хвильку сіяч і придивлявся до хлопця. Після нахилився над ним. І з вихиленої сіячевої ноші заструмилося на хлопця, обсипаючи голову, лице й груди, важке, золотисте зерно...“

Наводимо цей прекрасний фраґмент як зразок стилю й мови Мосендза.

Нетерпеливо дожидатимемо іншої книги про події з дальших днів життя Антоніна Людкевича, що її заповідає автор при кінці своєї повісти.

Ю. Редько.

Федір Дудко: **Великий Гетьман.** Історичний роман. І. Між Сциллею і Харибдою. Літературна Бібліотека „Української Культури“ ч. 1. 1936. Видавництво „Українська Культура“, Львів. Ілюстрації М. Бутовича. Стор. 240, 8°.

На мотто до своєї нової повісти вибрав автор такі слова О. Пушкіна: „Хтось у романтичній повісті змалював Мазепу як старого боягуза, що блідне перед озброєною жінкою, вишукує рафіновані страхіття, тощо. Чи не ліпше було б розвинути й пояснити справжній характер ворохобного гетьмана, ніж викривляти самовільно історичну постать“.

Московський поет, що написав ті слова, дав у своїй „Полтаві“ зразок з ґрунту фальшивого й тенденційного „розвинення й пояснення“ характеру українського Великого Гетьмана. І тому таке мотто трохи разить. Та й взагалі, чи це не прояв малоросійства, ставити на чоло української історичної повісти про Івана Мазепу — цитат з письменника, що для нього Великий Гетьман — є „ворохобним гетьманом“? — Але коли поминути ці історично-літературні рефлексії — то думка розвинути і пояснити „справжній характер“ Івана Мазепи ще й тепер не позбавлена актуальности. Бо хоч як багато своїх і чужих мистців слова бралося зобразити постать Мазепи — то й досі вона ще таємна у своїй великості. Тому й нова повість про Мазепу це у нас не зайва спроба.

Федір Дудко не злякався великої конкуренції, яка загрожує нашому письменникові, що береться щераз оформлювати популярну літературну тему. Не побоявся конкурентів із світовими іменами — не побоявся і недавніх книжок з такими іменами, як Богдан Лепкий та Рене Мартель. І слід ствердити, що ця відвага Федора Дудка не є відвагою очайдуха. Дудко знає, що робить і до свого трудного завдання солідно підготовився та випробував свій письменницький хист.

Якщо з першої частини більшого твору можна судити про цілість — то Дудко поставив собі за завдання: 1) дати літературно написану історичну повість з живою акцією та без зайвого, тяжкуватого балясту т. зв. „епічної ширини“ і „психольоґічного поглиблення“, що в нашій історичній повісті непомірно розрослися на шкоду акції, композиції, а через те й цікавости повісти; 2) в цих звужених епічних рамах дати реальні описи історичного середовища, схоплені буденно-життєвим способом та сперті на докладних студіях історичного побуту.

Оба ці завдання автор у першому томі дуже добре виконав. Але, на жаль, до двох вище наведених завдань автор долучив ще й третє, що йому було не під силу. Він задумав надати повісті історичний кольорит архаїзацією стилю і мови. Ця архаїзація вийшла таки дуже невміло, бо автор провів її механічно, не беручи під увагу факту, що мова це не зліпок слів, тільки своєрідний орґанізм. — В „архаїзованій“ мові дієвих осіб повісти Дудка цінні скарби стародавнього нашого лексикону і складні сплітаються з вульґаризованими виразовими засобами модерної ґазетярської мови. Ефект виходить комічний, а іноді і траґікомічний. Оце й обнижує сильно літературну вартість книжки Федора Дудка, що зрештою заслуговувала б на назву зовсім доброго літературного твору.

Особливу вартість мають прегарні описи життя на гетьманському дворі. Такі моменти, як військова парада в свято Різдва Христового, беш-

кет у гетьманській палаті, і б. ін. — це справді перлини в царині нашої історичної повісти.

В ідейній сфері твору, коли й є деякі промахи й перетягнення — то вони не надають загального тону цій книжці, зрештою про ідейний бік твору прийдеться говорити аж після виходу в світ цілости. А добре було б, коли б ця цілість побачила світ якнайскоріше. Тільки... в дбайливішій мовній шаті! *м. г.*

Юрій Липа: **Нотатник.** Новелі. Том II. 1936. Вид. „Народній Стяг", стор. 126. 16⁰.

Селяни під проводом матроса рабують економію, а порабувавши, моляться до мужицького сіряка, піднесеного на вилах. („Коваль Супрун"). — Батько Махно гуляє, осяяний авреолею характерника-героя („Чародій"). — Інтеліґенти ведуть безконечні дискусії — а діти на фронті боронять столиці („Камянець Столичний"). — Воякові імпонують лише буки („На варті"). — Командант відділу рішає вбити добродушну маркитантку, замісць відібрати від неї привязані до воза бляшанки, що своїм дзенькотом з військового становища невигідні („Бляшанки").

Ось це є поодинокі моменти, що виступають на перший плян у тих пятьох оповіданнях, що складаються на зміст другого тому „Нотатника" Юрія Липи.

Спитаймо ж себе тепер: чи це моменти, що причиняються до творення героїчної леґенди недавнього минулого? Або чи це бодай моменти, що вливають у душу читача пошану до героїв цього недавнього минулого? Ледве. Бо загальний тон цих оповідань, ніде правди діти, таки не будуючий. Воно може часто так у дійсності було — але було й інакше; а реалізм виправданий тільки тоді, коли зображує життя справді вірно, т. зн. з темними і ясними сторінками, — а не підмічує тільки один бік життя. Тоді він перестає бути реалізмом.

Цей дух мовчаливої апробати духового анархізму й отаманщини, що оповивав більшість оповідань з першого тому „Нотатника"*, — виявився і в другому томі особливо яскраво, головно в оповіданні „Чародій". Ось наприклад: „От у Гуляйполі самому загнали петлюрці батька Махна у, можна сказать, його ж нору, у його ж хату. Приходять петлюрці, а в сінях стара баба капусту крише. — Не було тут Махна? — Ні, лебедоньки, не було! — Ті й пішли собі. — Га, га — сміється рябий копитан — та тож був сам Махно".

„Влада большевицька — то якби хто глупої ночі кишеньковими ліхтариками день робив. А Махно — метеор. Вибив з Катеринослава і Німців, і УНР, ганяв по Мелітопільщині й Бердянщині, царював у Гуляйполі, глядь! завернув на Полтавщину. Зміїться за ним слід, як искра полем пороху перебігає. Як чар".

Чи такі речення можуть стояти в конструктивній з національного погляду книжці, — навіть хоч вони стоять побіч речень для Махна менше похвальних? Гадаємо, що ні. Нездорова романтика розхрістаного отаманства так і бє з цього оповідання — і автор хіба може собі не усвідомляє, як ділає така романтика на читача, що з власного життєвого досвіду знає, хто був Махно і яка була його роля.

Або ось така грабіжницько-злодійкувата сценка в оповіданню „Коваль Сапрун":

„Коло вікон вовтузилися тільки хлопчаки з недалеких Санджарівець, витягаючи гачки, шарпаючи важкі штаби, щоб занести додому, на господарство. Дим од вистрілених і підпалених хлівів розсіявся, тільки пух від роздертих перин літав по подвірю. Повно було ще людей, — господарювали. З лункого чорного парку чути було голоси, — Петре, що носиш, — кричав хтось з глибини дерев, — кинь барахло! От іди сюди, я тобі, бра', покажу.. Із стаєн повиганяли коні і лошата, з обор — корови. Індики, гуси, качки вже помандрували до сел. Рушили на села й вози із збіжжям, мукою,

---

* I. том зрецензований у „Дзвонах" ч. 5 1936.

з полатями сала, з бочками квашених огірків і капусти. Молодиці поспішали ділити посуд, бо вже вечоріло, столярський і слюсарський струмент господарі поховали до своїх глибоких кишень. Кілька баб витягало з корінням недавно посаджені, молоді овочеві дерева і складали на віз. Діти радісно перегукувались, несучи в руках одвірки, шиби, цвяхи. Двоє дідів стягало шкіряне обиття з фаетонів: то були кушнірі з села".

Читаючи це, так і шукаєте за палким осудом нерозумного варварства. Але де ж там У Липи — це зовсім що інше:

„Село було глухе до просьб, до пригадувань, до запросин, до угоди, перемиря. Село не воювало, — воно нищило. Так як колись розкидало гнізда зимних полозів, виганяло брехучі лисиці з їх нор, копало неохайним веднедям ями з гострими кілками на дні. Нищили не роздумуючи, нищили з захопленням. Так пастушки топлять в норах шкідливих ховзашків, і розривають поволі на частини ідовитих павуків — тарантулів. Були безжалісні, як селянська коса, що в косовицю стинає з травою кубельця жайворонків. Села тоді, то були велитенські гребені-граблі, що збрійно виграблювали — вичісували бурян. Нещасливий, людський бурян, закривавлений теплою кровю, пропахнутий чадом спалених дворищ".

Отже, як бачимо, автор інтерпретує ці грабунки як стихійне, мало що не патріотичне діло, в романтично-демонічному освітленні. Добре — каже читач, — то може це стихійний, шалений танець розбурханих пристрастей темного села, пущеного самопас? Де ж там! Матрос Супрун, аранжер цих усіх грабіжей по селах, „мав коло себе кількох відданих йому людей: робітників, і н т е л і ґ е н т і в, селян, що всі вірили в те, що й він"...

Одним словом — Липа бачить тільки безплянову, стихійну, безпросвітну жорстокість, що нібито й є суттю національного зриву. Навіть у найпозитивнішому з цілої збірки оповіданні, яким є „Камянець Столичний", на погану інтеліґентську трусливість автор знаходить тільки такий засіб, як „споличкування". А оповідання „Бляшанки" не стає ґльорифікацією поганого, жорстокого злочину тільки завдяки марному припадкові.

Не кажу, що в цих же самих оповіданнях Липи нема і позитивних думок, є, але загальний тон книжки не є національно будуючий.

Тематика книжки — наші недавні визвольні змагання — настільки актуальна й болюча, що в першій черзі цікавлять нас моменти ідеольоґічного, а не мистецько формального характеру, тому й у цій рецензії вважав я за необхідне видвигнути на перший плян ідеольоґічні недостачі книжки.

Зате, коли говорити про мистецький бік, то треба признати, що автор з дійсним письменницьким хистом уміє творити атмосферу своєрідних середовищ, — а також у сюжетовому, композиційному й стилістичному огляді оповідання його стоять на високому рівні. Шкода, що всі ці майстерні засоби не скрізь служать для позитивно ідеольоґічних напрямних.

м. г.

Катря Гриневичева: **Шестикрилець, історичні нариси. Друге, повне видання. Львів 1936 В-во Обрії. Стор. 184. 8°.**

Монументальна книга — тим одним словом можна найліпше окреслити загальне враження, яке робить нове видання „Шестикрильця". Книголюб бере з правдивою приємністю таку книжку в руки. Серед повені дрантиво виданих брошурок і більших книжок, що їх видавці не звертають належної уваги на зверхнє оформлення, поява такої книжки як новий „Шестикрилець" це справжня подія в нашім видавничім світі. Тому справедливо належить це відмітити.

Тут залишаємо на боці мистецький бік самого твору, бо про це вже була вичерпуюча рецензія М. Г-а на сторінках нашого журналу (Ч. 12 з 1935). При тій нагоді наведемо тільки два речення з неї, що є немов змістом цілої рецензії. М. Г. каже: „Високомистецькі прикмети К. Гриневичевої на перший погляд кидаються в очі та викликують глибокий респект перед умінням і талантом авторки... Авторці вдалося дати такий одноцілий, так орґанічно переплетений мистецький твір, що читач з правдивою насолодою втягає в себе цей концентрований аромат високої куль-

тури духа, виявленої в висококультурній словесній формі. Направду рідко можна у нас стрінути таку книжку“.

Але ж перше видання цієї книжки, що торкається зверхнього вигляду, залишало надто багато побажань. Тому перевидання „Шестикрильця“ було справді культурною потребою. Якщо хочете мати наглядний приклад на те, що є дешевенький видавничий лубок і як має виглядати гарно видана книжка, порівняйте оба видання „Шестикрильця“. В новім оформленню зверхній вигляд книжки зовсім відповідає внутрішній мистецькій вартості твору. Новий „Шестикрилець“ — це книжка формату великої вісімки (25·5 X 18 cm). Окладинку прикрашує рисунок Масютина, що зображує постать князя Романа, видержану в монументальному стилю. Кожне окреме оповідання розпочинається заставкою та ініціялом, а кінчається кінцівкою, кожна сторінка прикрита з гори вузенькою заставкою, що, як і всі прикраси, виведена червоною краскою. Всі ці ґрафічні оздоби, взяті зо старих рукописів галицької України, ще більш підкреслюють монументальний характер книжки. Цьому відповідає добірний грубий папір, відповідна форма черенок і широкі марґінеси. Друковано сімсот нумерованих примірників. Сподіємось, що знайдеться серед українців сімсот книголюбів, що схочуть прикрасити свої книгозбори справді гарною книгою, гарною своїм змістом і мистецькою зовнішністю. Тільки одна заввага на адресу Б. Кравціва, що оформлював книжку: для збереження одноцільности стилю треба було доконче заголовну сторінку і заголовки оповідань зложити великими буквами, а не малими, як це зроблено.

Пер..е видання видавці були трохи скоротили, достосовуючи книжку до стандаризованої величини „Української Бібліотеки“, що при високомистецьких творах річ рішуче недопустима. Тепер появився „Шестикрилець“ у своїм повнім вигляді. Так наприклад аж з доповненнями нового видання вповні зрозумілий і оправданий заголовок другого оповідання „Леґенда церковного вікна“. Майже в кожнім оповіданню є більші або менші додатки і поправки, що тільки збільшують вартість твору.

Новий „Шестикрилець“ належить до найкраще виданих у нас книжок. Видання цієї книги — це справжнє культурне діло.

М. Д. Д.

Д-р Саломія Цьорох: **Погляд на історію та на виховну діяльність СС. Василіянок.** Львів 1934. Праці Богословського Наукового Товариства у Львові. Том VII—VIII. Стор. I—254 + I—II.

Перед нами праця одинока в своїм роді, бо присвячена історії чину СС. Василіянок в Україні та Білорусі, зокрема ж їх виховній діяльності. Праця одинока, а через те й цінна хоч би з тієї причини, що історична література про жіночий чин св. Василія майже не існує. Одноцілого конспекту про нього таки нема. Тож не диво, що кожна праця на ту тему, хоч би вона й мала численні недотягнення, стає цінним вкладом в нашу історичну літературу, бо виповняє все таки одну прогалину та збирає розсипаний по всіх усюдах нераз мало доступний матеріял. Зробила це на велику користь для власного чину д-р Саломія, на світі Стефанія Цьорох, монахиня манастиря СС. Василіянок ім. св. Макрини у Львові при вул. Потоцького 95. — до речі перший доктор чину СС. Василіянок.

Після короткої згадки про основоположників того чину, про св. Василія та його сестру св. Макрину, дає нам авторка погляд на поширення манастирів СС. Василіянок у цілому христіянському світі, а зокрема в Україні та Білорусі від найдавніших часів. Черговий розділ виясняє нам розвій правил та конституцій, що обовязують по сьогоднішній день в чині. Далі пробує авторка дати нам образ розміщення манастирів СС. Василіянок в Україні та Білорусі, починаючи від XVI та XVII ст. На тім кінчиться перша, так сказати б, чисто історична частина праці.

Друга частина присвячена виховній та харитативній діяльності СС. Василіянок здебільша за останніх сто літ. Найобширніше потрактована сучасна виховна праця того чину на всіх західньо-українських землях та на еміґрації. Починаючи від манастиря Василіянок в Словіті, що до деякої міри став матірним манастирем для цілої Галичини, обговорює авторка

по черзі виховну працю манастирів в Яворові, обох у Львові (при вул. Длуґоша та Потоцького), в Станиславові, Дрогобичі, Перемишлі, Підмихайлівцях, Ужгороді, Пряшеві, Крижівцях та Шіді (в Югославії), вкінці в Філядельфії та Юнієнтавні в Півн. Америці. Так повних і вичерпуючих відомостей про виховну діяльність наших Василіянок ще не стрічали ми в ніякій нашій книжці.

Третю частину праці творить збірка 12-тьох документів до історії Василіянок в Галичині, (найдавніший з них походить з XVII ст.). Три грамоти подані в фотоґрафічних репродукціях. Книжка містить у тексті понад сто ілюстрацій, що робить її живою та інтересною.

Праця д-р Саломії Цьорох — як сказано — це цінний вклад у нашу історичну літературу новістю теми. Правда, в історичній частині вона більш компілятивна; можна б було використати ще більше джерел, як це зробила авторка, можна б дати ще більше вичерпуючі відомості про початки жіночих манастирів в Україні навіть на основі доступних друкованих праць, одначе те все виправдує факт, що перша частина творить тільки вступ до властивої теми — себто до огляду виховної діяльности Василіянок, бо й сама праця це радніше історично-педаґоґічна розвідка. І саме ті недотягнення першої частини вирівнює обильно друга, що дає речі нові, ніде ще не друковані, сперті здебільша на рукописнім матеріялі, що зберігається по закамарках манастирів Василіянок. Згромадження матеріялів до сучасної діяльности манастирських жіночих шкіл, що існують, або в звязку з новою шкільною реформою в Польщі поліквідовані — хіба ж це не велика заслуга для збереження однієї ділянки нашого культурного повоєнного життя, тим більш, що авторка своєю увагою обняла працю українських Василіянок в Европі й за океаном. Розвідка Цьорох виповняє поважну прогалину в історії нашого шкільництва. Не менша вдяка теж Науковому Богословському Товариству, що дало змогу тій праці побачити світло дня.

М. Чубатий.

Проф. С. Юшков: **Руська Правда (Русская Правда).** Київ 1935. I—XIII + I—195. Українська Академія Наук. Інститут матеріяльної культури.

В часах, коли Українська Академія Наук в Києві здебільша перестала служити не тільки українській історичній науці, але поважній українській науці взагалі, коли під фірмою найвищої української наукової установи, ще недавно (в рр. 1923—1929) так вельми заслуженої, появляється тепер нерідко аґітка, що з правдивою наукою дуже мало що має спільного, в тім часі стрічає українського історика права мила несподіванка. Перед нами поважна книга, що її вартість обчислена не на роки, а на десятки літ. Це нове видання Руської Правди за редакцією знаного вже дослідника Руської Правди С. Юшкова.

Руська Правда, цей знаменитий памятник старо-українського права, дійшов до нас у понад сто списках, що їх можна поділити на кілька редакцій, а й у тих ще ціла низка варіянтів. Річ ясна, що до основних студій правової культури в старій Україні конечним є пізнати ріжні варіянти, що творять нерідко етапи в розвою системи права в Україні в добі Руської Правди. Всі ті списки розкинені здебільша по архівах Росії, що під сучасну хвилю робило ті студії просто неможливими. Тому здавна відчували вчені велику недостачу такого видання Руської Правди, що в нім були б взяті під увагу по змозі всі варіянти, що збереглися по нинішній день. Старе наукове видання Руської Правди проф. Калачова ще з 1846 р. вже рішуче перестаріле, а до того й справжня бібліоґрафічна рідкість. Інші видання Руської Правди, чи то російські (Калачова, Серґеєвича, Буданова) та українські (К. Левицького, Лащенка) мають тільки навчальний характер та можуть служити для вжитку студентів, а не основних наукових студій, бо подають Руську Правду тільки за одним або двома - трьома текстами.

Мабуть надто велике число знаних рукописів нашого памятника відстрашувало учених, щоб взятися до нового наукового видання Р. Правди, тим більше, що авторитетний археоґраф Строєв перебільшив число існуючих списків Р. Правди, нараховуючи їх аж коло 300. Була це тому ґіґантична робота опрацювати видання, що зводило б разом таку скількість

списків Р. Правди. Щоправда, обрахунок Строєва показався втроє перебільшений, але звести й сотку варіянтів в однім виданні це неабияка праця.

Піднявся її та дав нам таке нове видання перлини староукраїнського права проф. Юшков. Працю ту виконав успішно саме в часі такого лихоліття для українських історичних наук у Радянській Україні. Вислід його певно кількалітньої праці, отся книжка з 13 сторінками вступу та 185 стр. тексту враз із цінним покажчиком.

Перше важке питання, що його мусів Юшков розвязати, це поділ сотки списків на редакції, себто на основні ґрупи. Досіль учені щодо того висловлювали ріжні погляди. Тобін ділив усі списки на дві редакції, Калачов, Серґеєвич на чотири, до того ще в т. зв. широкій редакції Р. Правди відмічував 3 родини. Юшков виділив ще одну ґрупу як окрему, а саме всі ті списки, що мають долучені статті із византійського правничого збірника — Судебника царя Констянтина і тим чином Юшков поділив всі списки на 5 редакцій. Першу редакцію творять всі списки, поцібні до т. зв. Академічного списка, себто списки т. зв. короткої Руської Правди. До другої редакції вчисляє Юшков ті, що мають від 108—110 статтей та ділить їх ще на 3 ґрупи, для яких типовими є Синодальний, Пушкинський та Троїцький список. До третьої редакції належать ті, що для них взірцем є Карамзинський список (131 статтей) Четверта ж редакція, на думку Юшкова — це всі списки із долученими статтями з Судебника царя Констянтина та з Ярославовим „Уставом о мостах", разом 195 статтей. Так списки т. зв. широкої Руської Правди поділив Юшков аж на три редакції. До останньої, пятої редакції зачислені списки типу списка Оболенського, себто т. зв. скороченої Руської Правди найпізнішого походження.

У своїй книзі видав Юшков 7 ріжних типових списків Р. Правди, додаючи до кожного кілька тисяч варіянтів, що їх найшов у численних (коло сотні) списках-рукописах Р. Правди.

До них додав Юшков 4 короткі правничі памятники, що найстисліше звязані з Р. Правдою та належать, так сказати б, до правної системи Р. Правди, а саме короткий памятник п. з. „Владиміра князя суд о послушестві", дальше „О мужи кроваве", „Устав Ярославль о мостех" та нововідкритий вельми цінний твір, що кидає поміст між світським та духовним правосуддям княжої доби п. з. „Правосудье митрополиче" (36 статтей).

Вартість видання Юшкова дуже збільшує основний покажчик предметів та юридичних термінів, імен та ґеоґрафічних назв, що приходять у Р. Правді.

Видання Руської Правди Юшкова це непересічна книга; за ту муравлину працю належиться йому від усіх, кого цікавить історія українського права, тільки щира та глибока вдяка, бо своїм виданням уможливив він справді наукові студії над староукраїнським правом навіть по тім боці того китайського муру, що відділив нашу ближчу батьківщину від східньоукраїнських земель. Та все таки сама зовнішність видання того цінного твору це свідоцтво тієї мізерії, що серед неї животіє в стінах УАНаук україаська наука. Видання Юшкова на ділі двомовне (українсько-російське) а в передмові (теж двомовній) ані слівцем не згадано про якийнебудь звязок Руської Правди з українською юридичною культурою; навпаки, у тій передмові повне та свідоме „общеросійське" баламуцтво. Зараз у першому реченні обох текстів передмови російські твори Калачова названі „нашою історіоґрафією". Видно, що російські історики стали вже для Української Академії Наук „нашими", подібно як Пушкін поетом Совітського Союза, а російська мова мовою СССР. Цього хіба досить.

М. Чубатий.

Д-р Михайло Антонович — **Князь Репнін, ґенерал-ґубернатор Саксонії.** Берлін 1936. Український Наук. Інститут в Берліні. стор. 1—61.

Молодий наш історик д-р Михайло Антонович дав нам монографію, що висвітлює одну сторінку життя кн. Миколи Репніна, пізнішого правителя Лівобережної України та симпатика українського руху. Праця відноситься до часів після нещасливого походу Наполеона на Москву, коли то з волі союзни-

ків кн. Репнін став управителем окупованої Саксонії, королівства досі заприязненого з Наполеоном. По поражці Наполеона під Липськом саському королеві Фридрихові Августові грозила повна детронізація, а його королівству втрата самостійности та прилучення до зненавидженої Прусії. Одначе розбіжність інтересів Австрії та Прусії врятувала самостійність Саксонії; на цей непевний час заряд того краю віддано в руки до деякої міри невтральні, а саме в руки російського генерала кн. Репніна на більше ніж один рік (жовтень 1813 — падолист 1814). Саме той час є предметом праці автора, що дає нам образ тодішніх політичних настроїв у Саксонії, зображує нам працю кн. Репніна в ділянці адміністрації, скарбовости, військовости та культурної праці для окупованого краю. Усю діяльність князя в підбитій країні характеризує висока гуманність, поступовість та дбайливість про добро чужої собі країни.

Автор використав сумлінно й методично архівальні матеріяли та історичну літературу і дав нам науково вартісну розвідку.

Та все ж таки насувається при читанні тієї книжки одно „але". Хіба ж працюючи науково у Берліні не можна б підшукати теми більше звязаної з українським минулим? Ще численні питання навіть із українсько-німецьких взаємин у минулому невияснені; тому пощо братися за таку далеку нам тему? При виборі іншої теми праця, вложена в написання історичної розвідки, краще рентувалася б для української науки і навіть для самого автора *.

М. Чубатий.

ХРОНІКА

Унійний Зїд з приводу 300-ліття смерти Митрополита Рутського

Українська Церква від самого початку церковного роздору цілий час ґравітувала і ґравітує до церковної єдности з Римом. Вже зараз по схизмі Керулярія (1054) український київський князь Ізяслав Ярославич, як це доказали найновіші досліди, недвозначно орієнтувався на Рим, а опісля формально признав владу Папи над Київською державою. За князем Ізяславом у тій справі заявився рішуче Преподобний Теодозій, печерський ігумен, найбільша духова повага на тодішній Русі, враз із численними монахами у печерських мурах. Дуже характеристичне, що при кінці XI в. увели у нас таке наскрізь католицьке свято, як перенесення мощів св. Миколи. — Подібно в XIII. в. шукає церковного поєднання з Римом король Данило. — Можна сміло сказати, що й Фльорентійська унія (1439) — це в великій мірі твір також і українських духовних, бо ж знаємо, як замітну ролю відіграв тоді наш Митрополит Ісидор, не допускаючи своїми зусиллями, щоб унія розбилася підчас нарад, знаємо, з якою ревністю оповіщував він унію серед полудневих словян, а далі в Україні й Москві. — Виявом спілої розваги й переконаної волі українських духовних і більшости українського громадянства була й Берестейська унія (1596). Якщо вона не вдалася, то вина в тому, що церковну унію деякі чинники хотіли використати до політичних цілей та звязали нещасливо Божі речі з політи-

* Думаємо, що ця тема все ж таки звязана з українською бувальщиною хоч би тому, щоб могти порівняти правління Репніна в Саксонії і в Україні.

Редакція.

кою, яка не йшла тоді по лінії українських народніх прямувань. Такі мученики за унію, як св. Йосафат та такі унійні подвижники, як Митрополит Веліямин Рутський доказують, що Берестейська унія випливала з міцного переконання та корінилася глибоко в тодішній психіці великої частини українського народу. 5 міл. українців греко-католиків і мучеництво уніятів на Холмщині в XIX в. — це дальші докази тієї гравітації українського народу до єдности з Римом. Навіть довголітнє панування православного царату на Вел. Україні не вбило зовсім тієї гравітації і за часів української держави повстала там ціла низка греко-кат. парохій, а нашого греко-кат. Митрополита Шептицького вважали тоді наддніпрянці якби за свого патріярха.

Якраз Митрополит Андрей ціле своє життя намагається між іншим теж приготовити якслід грунт для унії на Сході, веденої зовсім новими методами (Велеградські зїзди, чин Редемптористів, греко-кат. ексархат в Росії в часі світової війни і т. ін.). Унійний зїзд духовенства всіх трьох галицьких єпархій з приводу 300-ліття смерти Митрополита Рутського, що до нього ініціятиву дав теж наш Князь Церкви — це тільки одно звено у тій обильній і довголітній унійній акції Митрополита Андрея.

Перед нашою Церквою отвориться велике поле унійної праці особливо тоді, коли провалиться більшовизм, а наддніпрянське населення, стужене за переслідуваною там релігією, стане податним грунтом для унії. Це відчуває наша Греко-кат. Церква і до тієї хвилини готується. Цей Унійний Зїзд, проведений світло у життя в днях 22—25. XII. 1936. Богословським Науковим Т-вом у Львові за проводом голови того Т-ва і Ректора Богосл. Академії о. Мітрата Д-ра Й. Сліпого — є якраз виявом такої підготови.

Зїзд при співучасті наших владик і коло півтора сотки духовенства намітив цілу низку дуже цінних напрямних праці. Зясувати їх докладніше будемо мати змогу, коли появиться пропамятна книга Зїзду, що її підготовляє вже до друку Богосл. Наук. Т-во. *П. І.*

Літературні нагороди за 1936 р. Від Головної Ради УКС-у дістали ми до поміщення ось такі комунікати:

Жюрі для літературної нагороди Українського Католицького Союзу за рік 1936

не взяло під увагу твору Ольги Кобилянської „Апостол черні", хоч він на це заслугує, — бо перша його частина появилася друком уже давніше (в р. 1924);

першу нагороду призначило Наталені Королевій за творчість двох останніх років: „1313", „Во дни они" „Інакший світ" і „Без коріння";

другу нагороду розділило між Богдана Ігоря Антонича за „Книгу Лева“ і Леоніда Мосендза за „Засів“.

Львів, дня 13. лютня 1937.

о. Д-р. Г. Костельник

Д-р М. Гнатишак — *Д-р Є. Ю. Пеленський*
М-р П. Ісаїв — *Д-р К. Чехович*

Головна Рада Українського Католицького Союзу на основі рішення жюрі для нагороди за 1936 р. призначила Наталені Королевій 600 зл., Б. І. Антоничеві 200 зл. і Л. Мосендзові 200 зл.

Львів, дня 17. лютня 1937 р.

Від

Головної Ради

Українського Католицького Союзу:

Модест Каратницький — голова
М. Демкович-Добрянський — секретар

Ще 22. І. с. р. Т-во Письменників і Журналістів ім. І. Франка у Львові оповістило в справі нагород такі комунікати:

Члени Жюрі, вибрані Радою Т-ва Письменників і Журналістів ім. І. Франка, для призначення трьох літературних нагород за найкращі твори, видані у 1936 р., на свому засіданні дня 19. січня 1937 р. не признали нікому першої нагороди.

Жюрі одноголосно рішило відзначити другою нагородою Наталену Королеву за збірку оповідань „Інакший світ“ і третьою нагородою Юрія Липу за два томи новель „Нотатник“.

Жюрі рішило звернутися до Ради Т-ва Письменників і Журналістів ім. І. Франка, щоб Т-во матеріяльно підпомогло Ф. Дудка в його праці над викінченням повісти „Великий Гетьман“. Львів, 19. січня 1937 р. Денис Лукіянович, М. Матіїв-Мельник, В Радзикевич, М. Рудницький, В. Софронів-Левицький.

Рада Т-ва Письменників і Журналістів ім. І. Франка на засіданні 21. січня 1937 р. приняла до відома рішення Жюрі Т-ва щодо признання літературних нагород.

Прихилюючись до внеску Жюрі, Рада Т-ва рішила виплатити письменникові Федорові Дудкові з фонду літературних нагород 250 зол. як допомогу в праці над викінченням його історичної повісти „Великий Гетьман“. За Раду Т-ва: Роман Купчинський, голова, Іван Кедрин Рудницький, секретар.

Оцінку нагороджених книжок даємо в відділі „Рецензій“.

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ

В „Ділі" читаємо, що В. Винниченко мав 16. II. с. р. в Празі відчит п. з. „Щастя і конкордизм". Між іншим він твердив, що „щастя людини і всього людства залежить у великій мірі від... гігієни відживлювання". Люди повинні перестати їсти мясо, навіть рибу, і не пити алькоголю, ні навіть таких наркотиків, як кава та чай. — З цього бачимо, до яких смішних консеквенцій доводить матеріялістичний світогляд. Винниченко поставив відважно точку над „і". Бо якщо нема душі, тільки тіло, себто сама матерія, то щасливість залежала б справді від відповідної їжі, а проте прекрасно відживлювані люди в своїм нещастю часто відбирають собі життя. Видко, не пожива рішає. Саме тут дуже добре виступає фальшивість матеріялістичного світогляду.

Найболючіше те, що такі речі говорить бувший державний муж, який стояв на чолі української держави. Найболючіше, бо й тоді він та його партія будували щастя нашої нації й увесь патріотизм на матеріяльних, а не на психічних чинниках. „Замість патріотизму героїчного — дуже слушно пише В. Липинський у своїх „Листах"... — патріотизму посвяти, патріотизму любови, ми витворили ніде в світі не виданий якийсь патріотизм меркантильний з розцінкою на земельну валюту. Досі принаймні не було відомо, щоб якась нація відроджувалась під гаслом прирізки землі. Ірляндці, наприклад, у яких питання аґрарне в тисячу разів гостріше від нашого, та й то обеднуються всі не коло гасла „бий льордів і хапай землю", а під державно-національним гаслом „Home Rul'y". А у нас за Україну давали десятини... Один мій знайомий політик довго морочився над статистикою, щоб вирахувати, скільки треба дати селянинові землі, щоб його вдовольнити й у той спосіб патріотизм національний в ньому розбудити" (стор. 16).

Матеріялістичний світогляд ріжних Винниченків та їм подібних і щастя нації та патріотизм будував передовсім на матеріяльних чинниках. Ніщо дивного, що держава, ними будована, завалилася.

Ось тут подаємо виїмки з рецензій на твори Н. Королевої, видані „Дзвонами":

Ми, жінки, можемо бути горді, що вже другий раз із черги у призначенні нагороди „Т-ва письменників і журналістів", на першому місці стоїть жінка. Минулого року другу нагороду дістала І. Вільде, цього року Н. Королева... Спомини „Без коріння" писані в такій формі, що забуваємо про їх життєписний матеріял: вони мають наскрізь літературний характер... і могли б навіть послужити зразком, як такі спомини слід писати... Теми, які заторкнула авторка у своїх оповіданнях („Інакший світ"), вказують на її велику культуру та безпосередню знайомість чужини. Її дотеперішня творчість вказує на цей талант... (*О. Підгайна,* Жінка, ч. 3 1937).

Щодо засобів, то їх є багата скаля, Передовсім фантазія, буйна, невичерпана і все свіжа; так і здається, що авторка сама себе спинює в розгоні. Дальше мова пливе так легко й барвно, що просто незрозуміло, як це міг торік стрінути авторку закид, наче б то вона нею не володіє! Найкраще вдаються авторці епізодичні образочки, як „Християнин" або „Спокуса"... Може спокій, розлитий над краєвидом, або погідне поставлення проблеми лишає таке дивне тепло в душі читача. (*Л. Б.* Нова Хата ч. 3. 1937).

Ба що більше... Наталя Королева навіть у світовій літературі не має багато споріднених з своєю творчістю авторів... Дійсно треба дуже тонкого пера й дуже глибоко-побожної душі, щоб братись за ці теми й — дати світові перлини... ми всі дякуємо їй від щирого серця за ту годину мистецької насолоди й ті глибокі думки, які назавжди остануться власністю нашої душі, — що їх дали нам її твори. (Жіноча Доля, ч. 3. 1937).

Дуже прихильну рецензію на „Інакший світ" Королевої помістив *м. ф.* в Ділі. Виїмки подамо з технічних причин у черговому числі.

Нові книжки

Поезії

С. Гординський: Слова на каменях, Римські ямби. Графіка П. Ковжуна. Вид. „Варяг“. Л. 1937. 16⁰, 16.

М. Рішко: Гірські вітри. Поезії. Ужгород. Вид. Т-во Укр. Письм. і Журн. в Ужгороді. 30 ст. м. 16⁰.

Прозова белетристика

К. Гриневичева: Шестикрилець. Історичні нариси. Друге повне видання. Обгортка проф. арт. В. Масютина. Прикраси із „рукописів галицької України“. Книжку оформлював Б. Кравців. В-во „Обрії“. Л. 1936, вел. 8⁰, 188.

Й. Т. Підляшецький: Кроки на горі. Хвилини. Накл. автора. Л. 1936, 8⁰, 66.

„Бо війна війною“. Альманах „Комаря“ Л. 1937, стр. 98.

Ю. Шкрумеляк: „Просвіта“ сили нашої основа. Опов. з 16 обр. Вид. „Просвіти“ Л. 1937, 16⁰, 48.

Література для молоді і дітей

А. Лотоцький: Отрок князя Романа. Істор. опов. Бібл. для молоді „Ранок“ Накл. І. Тиктора Л. ст. 32.

М. Кремінярівська: Оповідання про Надюсю. Кремянець 1936.

М. Середа: Гриць Попсуйшапка. Побутове опов. з часів заселювання Слобідської України. В-во „Світ Дитини“, Л. 1936, 16⁰, 44.

О. Підгірський: Як Ромчик став пластуном. Веселі пригоди одного хлопчика. В-во „Світ Дитини“, Л. 1936, 16⁰, 32.

Драма

Меріям - Лужницький: Голгота. Муки й смерть Г. Н. Ісуса Христа на 6 картин. З реж. завваґами В. Блавацького. Бібл. релігійної драми, ч. 14. Вид. ЧСВВ у Жовкві 1936, 16⁰ 44.

М. Чирський; Отаман Пісня. Пєса у 3-ох діях. Вид. „Самостійна Думка“, Оклад. Н. Геркен-Русової. Чернівці, 1936. 8⁰ 50.

М. Вергун: Фабричні дими. Драма в 5-тьох діях. В-во „Дешева Книжка“. Л. 1937, в. 16⁰, 32.

І. Марків: Бабські забобони. Ком. у 4 відсл. В-во „Русалка“ 1936.

Релігія

Розважання про Пресвяте Серце Христове на міс. червень. Уложив Василіянин Стефан (Решетило). Жовква 1936, 16⁰, 236.

о. М. Марисюк ЧСВВ: Що дає нам свята Церква. Вид. ЧСВВ в Жовкві. Білбл. Реліґ. Освіти ч. 12, 1936, 16⁰, 32.

Й. Де-Геер: Армаґедон. Місто суду Божого над народами. Wydawnictwo religijne. Götze, Warszawa 8⁰, 108.

Ідеольоґія і спомини

О. Буць: Чотири злочини. Світ на бездоріжжю. В чому рятунок. Християнська книжка. ч. 2. Л. 1937. 16⁰, 30. Вид. „Мета“

М. Ковалевський: Україна під червоним ярмом. Документи і факти. Вид. „Схід“. Варш.-Львів 1936.

Prof. R. Smal-Stocki: National Movements in the Soviet Union. Ed. of „Contemporary Russia“, London. October 1936

W. Alter: Antysemityzm gospodarczy w świetle cyfr. Wyd. „Myśli gospod.“ Warsz. 1937, 16⁰, 64.

П. Франко — Від Стрипи до Дамаску, пригоди четаря УСС. „Укр. Бібл“. Обгортка Ед. Козака. Л. 1937. 16⁰, 128.

К. П.: В червонім царстві сатани. Опов. двох втікачів з большевицького пекла. В-во „Нове Село“ Л. 1936.

За українську справу Ґенер. А. Кравс. Безплат. дод. до „Літ. Черв. Кал.“ Л. 1937, 16⁰, 16.

Капруновка. Из воспоминаній † А. М. Заикиной. С предисловіем Вяч. Заикина. Львов, 1936, 16⁰, 16.

Наука

Богословія. Тримісячник. Видає Богосл. Наук. Т-во у Львові. I-XIV, кн. 4. 1936. Зміст: о. Др. Сампара: Прачоловік і праобявлення; — Др. І. Шиптковський: Рід і герб Шептицьких (продовж.) — Вибрані питання. — Огляди й оцінки. — Всячина. — Богосл. Наукове Т-во. — Книжки й часописи.

Справоздання Української Наук. Асоціяції в Празі, 1936. 10 ст.

Sitzungsberichte der Mathem.-Naturwissenschaftlich-Aerztlichen Sektion. Heft XXIII. Lemberg 1936. Verlag und Buchdruckerei der Sevčenko Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. S. 12,8⁰.

Праці Українського Науков. Інституту: Економічний Семінар при Укр Наук. Інст. ч. 2. Праці Семінару в 1935-36 р. Варшава 1936 р. 4⁰, 31.

Д-р Е. Грицак: Неологізми в сучасній українській мові. Жовква 1936.

О. Терлецький: Історія України від 1917 до найновіших часів з 35 образками та мапками. Накл. „Просвіти“ Л. 1936, 16⁰, 106.

Історія Української Культури „Істор. Бібл.“ V. зш. 1937. Вид. І. Тиктора. Стор. 193—240.

М. Всегоренко: Кубань. Вид. Деш. Книжка. Л. 1937. 16⁰.

П. Беркут — Зелений Клин, Нова Україна. „Деш. Кн.“

T. G. Masarykovi ukrajinstí básnici— Praha 1936 ст. 20.

Annali del R Instituto superiore orientale di Napoli Vol. VIII. Fask. III. Giugno 1936 XIV. Тут поміщена стаття про Україну, саме: Onatski E.: L'Ucraina e i limiti dell' Europa. 67-83 стр.

Sprawozdanie ze stanu i działalności T-wa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1935. Wilno 1936, 8⁰, 45.

Ріжне

М. Лисенко; Хант Розпяттю Христову. Видано заходами Українського Націон. Хору в українській станиці у м. Каліші. Накл. вид. „Деш. Книжка“ з порт. М. Лисенка. Л. 1936, In folio 4 стр.

Заходом рухливої музичної Накладні „Торбан“ у Львові появились дальші випуски:

Заповіт, слова Т. Шевченка („Як умру, то поховайте“), музика Іпол. Омельського, на муж або жін. хор.

Діточі хори, музика І. Омельського, І. випуск: 1) Поклін Тобі, Тарасе; 2) Навчала мене мати; 3) Ми українські діти; 4) Світом Божим вечоріє. Ціна 50 сот.

Сотка найпопулярніших українських пісень. Повний текст без нот. Накл. Д Жука. Ярослав 1937. 16⁰, 96.

М-р М. Топольницький: Запорука за продані речі, а зокрема за продані домашні тварини. Накл. Нової Бібл. Л. 1936. 8⁰, 36.

А. Гаврилко: Приватники чи кооперація? Л. 1936. Наклад. автора 8⁰, 16.

І. Монюк: Кукурудза — на правах рукопису (Як поліпшити вроду кукурузи на Підкарпатті). Дівакі на Моравi 1937. 8⁰, 64.

Календар „Українського Голосу“ Річн. XX Вінніпеґ 1937.

Календар „Українських Вістей“. Едмонтон 1937, 144 ст.

П. Клунний: Каталог творів. Прага 1936, ст. 28.

Ріжне

Ст. Шах: У 40-ліття першого іспиту зріл. в держ. ґімн з укр. м. навч. в Перемишлі. Перемишль 1936.

Французько-український словник до підручн. франц. м. для III. ґімн. кляси О. Цеслінської і Г. Ненєвської, для шкіл з укр. м. навч. перекл. Д-р М. Рудницька. Державне В-во шкільн. кн. Л. 1936.

Усе готовсь. Календарець Українського юнацтва на 1937. р. III. річник, опрацював А. Гарячий. В-во „Наша майбутність“, ч. 3. Л. 1936, 32⁰, 90.

„Шлях молоді“. Календар для доросту на 1937 р. Зред. м-р В. Калинович, інж. А. Пясецький та Е. Струк. Накл. журн. „Шлях Молоді“. Л. 1937, 8⁰, 118 + нпґ.

Інж. М. Боровський: „Шкідники і хороби саду та боротьба з ними“. Вид. „Сільськ. Господ“. у Л. 1936. 16⁰, 96.

Нові журнали

Українська Книга. Місячник присвячений бібліології та бібліофільству. Орган Бібліологічної Комісії Наук. Т-ва. ім. Шевченка та Українського Т-ва Бібліофілів у Львові. Виходить за ред. Є. Ю. Пеленського. Обгортка М. Бутовича. Л. 1937. ч. 1. 8⁰, 34 стор. — Потребу такого журналу здавна відчували всі, що якнебудь звязані з книжкою. Щиро вітаємо появу такого журналу та бажаємо йому якнайбільшої підтримки та зрозуміння серед нашого громадянства.

Наша Батьківщина Орґан українського краєзнавчо-туристичного Т-ва „Плай“. Р. І, ч. 1. січень 1937. 8⁰, 26. Цей журнал справді заповнює дошкульну прогалину в нашій видавничій ділянці.

Голос, тижневик 8 ст. Р. I ч. 1-6 Львів. Видає Б. Кравців. За ред. відповідає Б. Лотоцький.

Народнє здоровля — ілюстрований гігієнічний популярний місячник почав виходити у Львові заходом Укр. Гігієн. Т-ва і Т-ва „Відродження".

Самоосвітник. Часопис масової освіти. ч. 1. 1936. in. fol. 24. ст. Вид. В. Кунанець. „Деш. Книжка".

Малі друзі. ч. 1. 1937. Ілюстр. місячник для української дітвори. Вид. Я. Ткачук.

Гомін Басейну. Інформаційно-суспільний двотижневик. Дрогобич. ч. 1. 1. II. 1937. In fol. 8 стр. Вид. Р. Турів. Ред. Колегія. Відпов. В. Коліенко.

Прорив, двотижневик, що почав виходити 1. X. 1936. Вид., ред. і відп. С. Федачинський в Перемишлі. Гасло часопису: Бог і Україна.

Карпатська Молодь. Часопис для молоді (двотижневик). Р. вид. I, ч. 2—3. Вид. і ред. М. Вайда, Вел. Копаня (ЧСР), 8⁰, 16 ст.